

Durkheim'in Metodolojisinde Hegelyen Diyalektiğin Etkisi

The Influence of Hegelian Dialectics in Durkheim's Methodology

Mehmet Fatih GÜLOĞLU

Kilis 7 Aralık Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, mfguloglu@gmail.com

ORCID Numarası | ORCID Number : 0000-0001-9136-4683

Öz: Durkheim'in sosyoloji için önerdiği yöntem, realist bir zeminde inşa edilmiş ampirist bir kökene dayanmaktadır. Ancak onun 'teori bağımlı duruşu' ve bazı kavramsallaştırmaları (kolektif bilinç, ilkel toplum gibi) idealizmle suçlanmasına yol açmıştır. Toplumu 'bütünsel açıklama' arzusundan doğan yöntemi nedeniyle hem idealist hem de realist olarak yorumlanmıştır. Durkheim'i yeni-Kantçılığa yaklaştıran bu 'bütünsel açıklama' arzusu, yani yöntemi, onu aynı zamanda Hegelyen etkiye açık hale getirdiği iddiası bu çalışmanın ana odağıdır. Ancak, Durkheim hiçbir zaman ampirik verilere dayanmaktan vazgeçmemiştir. Yöntemindeki bütünsel bakış ile ampirik veriye dayanma çabası sayesinde Durkheim, bir yandan kolektif bilinç, ilkel toplum gibi mefhumlar ile toplumu açıklarken; diğer yandan da toplumsal olguları 'şeyler' gibi ele almayı önermiştir. Böylece Durkheim, sosyolojik araştırma pratiğini spekülasyondan ayırt edebilmek için sosyolojinin metodolojik çerçevesini belirlemiştir. Bu çalışmada, Durkheim'in bu girişiminin ardında Hegelyen diyalektik yöntemin yattığı iddiası soruşturmaya açılmıştır. Makalede, Durkheim'in metodolojisinin pozitivist bir tutumdan diyalektik düşünmeye dönük evrimi ele alınmıştır. Bu evrim Ricoeur'ün hermeneutik yöntemi kullanılarak tartışılmıştır. Ricoeur'ün hermeneutik yöntemi, analitik ve diyalektik düşünme olarak adlandırdığı iki aşamadan oluşmaktadır. Bu makalenin analitik düşünme kısmında, Durkheim'in metodolojisinde önemli bir yer bulan 'olgu' ve 'somut' kavramsallaştırmalarında kendisine yer bulan Hegelyen bağlamlar 'ortaya konularak analiz edilmiştir. Diyalektik düşünme kısmında ise olgu ve somut kavramsallaştırmalarının diyalektik bir adım olarak ifade edilebilecek olan 'olumsuzlama' ya da 'ortadan kaldırmaya' (aufheben) tabi tutularak bir eleştirisi yapılmış ve Durkheim'in, diyalektiği yöntem olarak kullandığı gösterilmiştir. Sonuç olarak Durkheim'in her ne kadar diyalektik yöntemden kaçınsa da çalışmalarını diyalektik olarak tasarladığı ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: : *Hegel, Metodoloji, Diyalektik, Olgu ve Somut.*

Abstract: Durkheim's proposed methodology for sociology is based on an empiricist origin built on a realistic ground. But, Durkheim's 'theory-dependent stance' and some of his conceptualizations (such as collective consciousness, primitive society) have led to his being accused of idealism. The desire of proposed the method to 'holistic explanation' the society has created such a dual interpretation. This 'holistic explanation' desire, which brings Durkheim closer to neo-Kantism, is also the main focus of this study, which he also opened to the Hegelian influence. However, Durkheim never gives up relying on empirical data. Thanks to this tension, while Durkheim explains the society through concepts such as collective consciousness and primitive society, on the other hand he proposed to treat 'social phenomena as things'. Thus, Durkheim determined the methodological framework of sociology in order to distinguish the practice of sociological research from speculation. In this study the claim will be investigated that the Hegelian dialectical method lies behind Durkheim's this attempt. In the article, in other words, the evolution of Durkheim's methodology from a positivist attitude to dialectical thinking has been discussed. This evolution was discussed using the hermeneutical method of Ricoeur. In the analytical thinking part, the influence of Hegelian dialectical method on Durkheim's methodology are presented through with 'fact' and 'concrete' conceptualizations. In the dialectical thinking part, it will be shown that Durkheim's methodology shifted to Hegelian dialectical method with these two conceptualizations. As a result, it is stated that although Durkheim avoids dialectical method, his studies are designed dialectically.

Keywords: *Hegel, Methodology, Dialectic, Fact and Concrete*

Giriş

Çağdaş sosyoloji literatüründe Durkheim üzerindeki Hegelyen etki niçin görmezden gelinir? Bu soruya iki şekilde cevap verilebilir. İlki Hegel'in Marx üzerinden günümüze aktarılması; ikinci olarak da Durkheim'in yaşadığı Fransa'nın entelektüel camiasının Alman düşüncesiyle politik olarak uzlaşmaması söylenebilir. Ayrıca bu soru bu iki düşünür arasında bir sürekliliğin olduğunu da ima eder. Böyle bir sürekliliğin peşine düşmek sosyal bilimlerin sistem felsefesini dışlamasının önüne geçebilir ve diyalektik düşünmenin canlanmasını sağlayabilir. Bu çerçevede makale, Durkheim'in metodolojisinde Hegelyen diyalektiğin nasıl bir etkisinin olduğunu anlatmaya çalışmıştır.

Durkheim'in düşüncelerinin gelişiminde şüphesiz ki birçok farklı filozofun etkisi -Schopenhauer, Bergson, Wundt, Kant, Renouvier, Hamelin ve Hegel- bulunmaktadır (Knapp, 1985, s. 3). Bu düşünürler içinde Hegel'in payı bu makalenin odak noktasını oluşturmaktadır. 'Bir ihya hareketçisi olarak Batı'nın Gazali'si Hegel' kendinden sonraki birçok teoriye kaynaklık etmiştir. Özellikle Hamelin ve Wundt'un Durkheim üzerindeki belirgin etkisi Durkheim ile Hegel arasında düşünsel bağ kurmanın yolunu açmaktadır. Ancak makalede bu iki düşünürün Durkheim'i nasıl etkilediklerinden ziyade Durkheim'in metodolojisine sinmiş olan diyalektik yöntem gözler önüne serilmiştir. Bu çerçevede Durkheim'in metodolojisinde önemli bir yeri olan 'somut' ve 'olgu' kavramlarının Hegelyen düşünce ile olan bağı ortaya konulmuştur. Hegel için 'somut' diyalektik bir sürecin ürünüdür ve kavram ile nesnenin özdeşliğidir. Evrenselin 'şey'de oluşu/açığa çıkmasıdır. Hegel için 'somut', kendisinde evrenselin cisimleştiği ontolojik olarak geçerli bir anlamı/içeriği ifade eder. Durkheim için olgu 'şey'dir. Ancak bu şey -her ne kadar Hegelyen idealizme yakınlaşsa da- yeni-Kantçılığın bir sonucu olarak transandantal ögenin deneyimi olarak anlam kazanır. Başka bir deyişle 'şey' her ne kadar metafiziksel öğeleri içinde barındırır da onun varlığı ancak ampirik olarak deneyime açık olmasıyla ifade edilebilir. Dolayısıyla Durkheim her ne kadar epistemolojik düzeyde somut olana/olguya yönelmiş olsa da Hegel düşüncesindeki ontolojik somut anlayışı ile örtüşür. Ancak bu örtüşme Durkheim'in yöntemine sızan diyalektik yaklaşımın fark edilmesiyle ifade edilebilecek bir durumdur. Makalede her iki düşünürün 'somut olana' verdikleri önem ikisi arasındaki yakınlığın bir kanıtı olarak işlenmiştir.

Makalede şu iddialar soruşturulmuştur: 1- Her iki düşünür ideal olanın eylem için öncelik taşıdığına inansa da aslında ampirik bilginin kıymetini fazlasıyla önemsemekte başka bir deyişle rasyonalizmi benimsemektedirler. Ancak Hegel için bu süreç her zaman bilinçten sonra gelirken Durkheim olgudan hareketle bilince ulaşmaya yönelir. 2- Her iki düşünür toplumu ontolojik tanımlarla ele alırlar ve spekülatif aklı öne çıkarırlar. Durkheim'i realist olarak tanımlayabilmekle birlikte aslında her iki düşünür de çağdaş metafizikçilerdir. 3- Her iki düşünür de yöntemi önemser: Hegel'in düşünmesinin doğallığında diyalektik bir yaklaşım söz konusu iken Durkheim diyalektiği küçümser ancak örtük olarak diyalektikten vazgeçmez.

Makalenin savlarının arka planında, Durkheim'in bir yandan yapı, fonksiyon, sosyal olgu, yöntem, anomi, intihar, hukuk, sosyalizm ve iş bölümü gibi pozitivist yöntemlerle analiz edilip açıklanabilecek kavramları kullanması; diğer yandan ise ritüel, temsil, söylem, kutsal, dayanışma, kolektif bilinç, demokrasi ve karşılıklı etkileşim gibi metafiziksel anlamlar içeren kavramları kullanması yatmaktadır. Bu ikinci kavram setinin Durkheim'i Hegel'e yakınlığı makalenin savlarından biridir. Nitekim Rawls (1997, s. 113) Durkheim'in erken döneminin pozitivist, geç döneminin de idealist olduğu bir kronolojiden bahseder. Bu kronolojinin arka planında aslında sosyal bilimlerin henüz Durkheim döneminde yeni yeni gelişen bir alan olması ve bu yeni gelişen disiplinlerin hemen şafağında Hegelyen düşüncelerin dile getirilmiş olması makul bir düşüncedir. Böylece yeni gelişen sosyoloji üzerinde ve Durkheim üzerinde Hegelyen düşüncenin gizil bir etkisinden bahsedilebilir. Örneğin, Hegel, Aydınlanma düşüncesiyle mücadele etmektedir. Benzer şekilde Durkheim, 'kolektif temsilleri' Kant'ın kesin buyrukları/categorical imperatives gibi yorumlarken Aydınlanmacı düşünceyi reddeder (Rawls, 2017, s. 266). Ayrıca Durkheim'in rasyonalizmi de Hegelyen etkinin bir yansımasıdır. Ek olarak Durkheim, modernleşen Fransa'nın getirdikleriyle mücadele etmektedir. Her ikisinin de 'hareket halinde' olan sorunlar için önerdiği çözüm 'bütünsel kavrayışı' ve 'uzlaşımı' içermektedir. Aynı şekilde Durkheim, Hegel kadar açık bir yol izlemese de eğitim üzerinden toplumsal biçimlendirme amacı gütmektedir. Başka bir deyişle Hegelyen 'Bildung ideali' Durkheim'in vazgeçilmezleri arasındadır.

Bunlara ek olarak, Rawls'ın (1996) Durkheim'ı, Hume'cu epistemoloji ile oldukça yakın yorumlaması; Schmaus'un (2004), Durkheim'ı eklektik spirüalist filozofların öğrencisi olarak sunması iki düşünür arasında düşünsel bir bağın olduğunu da göstermektedir.

Yöntem: Hakkaniyetli Bir Araştırmanın İmkânı

Hegel ve Durkheim açısından metodoloji oldukça önem taşır. Hegel, yöntemi 'Varlık'ın anlamına ulaşmasının temel aracı olarak değerlendirir. *Tinin Fenomenolojisi* için şöyle söyler: "Hiç kuşkusuz bu anahatları sıradan bir el kitabından ayıran şey ilk olarak onda yol gösterici çizgiyi oluşturan yöntemdir" (Hegel, 2013, s. 10). Başka bir deyişle *Fenomenoloji*'yi diğer tüm felsefi çalışmalardan ayıran ögenin onun yöntemi olduğunu belirtir. Bu yöntem ise diyalektiktir. Aynı zamanda bilim hakkında da benzer şekilde düşünür: "Bilimde yöntem, Kavramın kendisini kendi içinden açındırması ve yalnızca onun belirlenimlerinin içkin bir gelişimi ve üretimi olmasıdır" (Hegel, 2013, s. 63). Aynı şekilde Durkheim, kurmaya çalıştığı sosyoloji disiplini diğer disiplinlerden ayıracak temel ögenin yöntem olduğunu vurgular. Nitekim yöntemle sosyolojiye araştırma nesnesi inşa eder. Dolayısıyla her iki düşünürün metodolojilerindeki sürekliliği göstermek ancak metodolojik bir yaklaşımla anlamlı olacaktır. Aksi halde 'istikameti belli olmayan cümleler yığını' olarak bu makale yadsınabilir.

Durkheim'ın metodolojisinde Hegelyen diyalektiğin yansımalarının olduğu yönündeki radikal şüphenin ürünü olan bu iddialar Ricoeur'ün (2006) hermeneutik yöntemini kullanarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bilindiği gibi bu yöntem iki aşamalıdır. Analitik ve diyalektik düşünme. *Analitik düşünme* altında iki adım atılmıştır. **İlkinde** Durkheim'ın Hegelyen mirasla nasıl bir temas kurduğu ve bu temasın onun düşüncelerini nasıl şekillendirdiği dile getirilmiştir. **İkinci** adımda ise Durkheim'ın metodolojisinde önemli bir yer tutan olgu ve somut kavramsallaştırmalarının anlamları analiz edilmiştir. Akabinde Durkheim'ın olgu ve somut kavramsallaştırmalarının derinlerinde Hegelyen düşüncenin yerleşik olduğu gösterilmiştir. Ricoeur'ün 'daha fazla açıklamak daha iyi anlamaktır' sloganı ile birlikte düşünüldüğünde analitik bölüm yoğun açıklamanın olduğu kısım olarak ifade edilebilir (Varlık, 2015, s. 11). *Diyalektik düşünme* altında ise, Durkheim'ın metodolojisinin her ne kadar pozitivist ve realist kanada yakın olduğu düşünülse de Hegel'in diyalektiğinin gizil etkisi altında kaldığı eleştirel bir şekilde tartışılmıştır.

Analitik düşünme aslında diyalektik düşünmenin üzerinde hareket edeceği bir zemin inşası faaliyetidir. Bu kısım Durkheim'ın kullandığı 'olgu' ve 'somut' gibi temel kavramların epistemolojik tartışmalarının yapıldığı ve bir nevi içeriklerinin belirlendiği bir aşamadır. Diyalektik düşünme kısmında ise bunların eleştirilerek evrenselle buluşturulmalarının yolu aralanmaktadır. Dolayısıyla bütün olarak Ricoeur'ün hermeneutik yöntemi kısaca diyalektiktir. Durkheim ve Hegel'in diyalektiği kullandığını düşünen araştırmacı, onların benzerliklerinin diyalektik yöntemle görünür kılınabileceğini düşünmektedir. Böylece nispeten kendinden-eleştireli bir yaklaşımla Durkheim ile Hegel arasındaki metodolojik süreklilik görünür kılınmıştır. Ayrıca makale, sosyal bilimlerde yaygın bir eğilim olan diyalektik düşünme karşıtlığı için bir direnç oluşturmayı da hedeflenmiştir.

1. Analitik Düşünme

Bu bölümde Durkheim'ın Hegel ile nasıl bir temas kurduğu; bu temas neticesinde Durkheim'ın kavramsallaştırmalarının nasıl şekillendiği tartışılmıştır. Böylelikle Durkheim'ın metodolojisinde yer alan diyalektik yöntemi açığa çıkarmak için somut veriler derlenmiştir.

1.1. Durkheim'ın Hegel'in Mirası ile Teması

Durkheim Hegel'in ölümünden yaklaşık elli yıl sonra akademik faaliyetlerine başlar. Her iki düşünürün de tarihsel olarak yakın dönemlerde yaşadıkları söylenebilir. Üstelik Durkheim'ın eğitim amacıyla bir yıl Almanya'da kaldığı da düşünüldüğünde onun üzerindeki Hegelyen etkiyi görmek kolaylaşır. Bu kısımda Durkheim'ın Hegelyen düşünce ile nasıl bir temas kurduğu ve bu temasın nasıl gerçekleştiği hakkında açıklamalara yer verilmiştir.

XIX. yüzyılın son demlerinde Fransa’da Üçüncü Cumhuriyet’in içinde bulunduğu milliyetçi dalga ve özellikle Almanlar ile yaşanan savaş iki ülke arasında entelektüel alışverişi engellemiştir. Fransa ile Almanya arasındaki bu türden politik sorunlar Durkheim’in Hegelci yanlarının törpülemesine yol açmıştır. Ayrıca Knapp’a göre (1985, s. 10) Durkheim’in Hegel’i açık bir şekilde dile getirmesi Fransız akademisinden dışlanmayla sonuçlanabilirdi ve Durkheim böyle bir olasılığın farkındaydı. Ancak bu dışlanma olasılığı tam olarak geçerli değildir. Çünkü Hegel’in yaşadığı Württemberg bir dönem Fransa’ya bağlıydı (Pinkard, 2016). Bunun yanı sıra Hegel’in Fransız devrimine duyduğu hayranlık ve reformlara olan inancı onu Alman milliyetçiliğinden ziyade Fransa yanlısı kılmaktadır. Yine de Hyppolite, dönemin kültür anlayışı nedeniyle Hegel’in Fransa’da kabul görmediğini belirtir.

“Dönemin Fransız düşüncesi, tarih felsefesinin, aklın çözümleyici imkânlarını aşabilen bir alan olduğu kanısını taşımakta ve ona karşı, tarihi dışlayan Kartezyen gelenekten kaynaklanan bir düşmanlık duymaktaydı” (Bumin, 2001, s. 82).

Yine de Durkheim’in düşünceleri üzerinde Fransız Hegelcilerin etkisi açık bir şekilde bilinmektedir. Makale, Hegel’in Durkheim üzerindeki etkisini onun metodolojisi üzerinden görmeyi amaçlamıştır.

Durkheim, hem Alman tarihsel okulun üyelerini ve onların düşüncelerini hem de klasik iktisat okulunun öğretilerini bilmektedir. Dolayısıyla Durkheim’in Hegel düşüncesinden uzak olduğu iddia edilemez. Üstelik Mestrovic’e göre (2017, s. 373) Durkheim, hocalarından olan Hegel’in çalışmalarını okumuştur. Durkheim, 1885-1886 tarihleri arasında Almanya’da Wundt’un öğrencisi olarak eğitim görmüştür (Strenski, 1989, s. 136; Callinicos, 2007, s. 190). Burada aynı zamanda felsefe eğitimi aldığı da bilinmektedir. Bu yıllar Almanya’da Dilthey aracılığıyla Hegel’in yeniden doğduğu ve Tarihsel Okul’un güçlü yankılarının olduğu bir dönemdir. Söz konusu bir yıl içerisinde Durkheim’in tam olarak ne tür bir akademik faaliyet içerisinde yer aldığı bilinmese de, Alman Tarih Okulu’ndan kişilerle ilişki kurduğu, özellikle bu okuldan kişilerin Durkheim’in eserleri üzerine inceleme yazıları yazmalarından çıkarılabilir. Durkheim, Alman Tarih Okulu’ndan politik iktisatçı Albert Schaeffle’den (1831-1904) etkilenmiş ve onun kendine özgü bir gerçeklik olarak toplum fikrini öne çıkardığı düşüncesini benimsemiştir (Fournier, 2008, s. 50). Hatta genel olarak Marx eleştirisi ve sosyalizm okuması Alman Schaeffle’den referanslıdır (Alexander, 2008, s. 137). Dolayısıyla Durkheim’in Almanya’da Hegelci düşünce ile temaslar kurduğu söylenebilir. Durkheim’in Hegelyen düşünce ile temas kurmasını sağlayan isimler arasında şunlar sayılabilir:

“1- Yeni-Kantçı ahlak filozofları: Boutroux, Renouvier, Hamelin; 2- İdealist-pozitivist edebi şahsiyetler: Cousin, Renan, Taine, Smith; 3- Sosyalistler özellikle kürsü sosyalistleri: Schmoller, Wagner, Schaffle; 4- Halk-psikologları: Wundt ve takipçileri; 5- Alman Tarihselci Okul’un temsilcileri: Dilthey, Windelband, Rickert, Tönnies” (Knapp, 1985, s. 3).

Durkheim, hem Alman Hegelciler hem de Fransız yeni-Kantçılar -her ne kadar Schelling’den etkilenmiş olsalar da- ile temas halindedir. Bu her iki kanal da Kant eleştirmenlerinden müteşekkildir. Ek olarak, Hegel’in de ciddi bir Kant eleştirmeni olduğu da belirtilmelidir.

Durkheim’in Hegelyen mirası nasıl edindiği hakkında başka bir işaret olarak onun entelektüel çevresinin sosyologlardan çok filozoflardan oluşması gösterilebilir (Strenski, 1989, s. 137). Durkheim üzerinde Hegelyen etkinin aktarılmasında en belirgin rol oynayan kişi Octave Hamelin’dir. O en çok; temsillerin önceliği, hukuksal örnek olarak ilişki ve karşıtların diyalektik çözümünü vurgulamıştır (Strenski, 1989, s. 137). 1886 yılında Hamelin ve Durkheim Bordeaux’da görüşür ve çok güvenilir bir dostluk kurarlar. Bu dostluk Hamelin’in 1907 yılında ‘özgeci’ ölümüne dek sürer. Dostluklarının arka planında her ikisinin de Renouvier’in görüşlerine duydukları yakınlık bulunmaktadır (Strenski, 1989, s. 140). Durkheim, bir neo-Hegelyen gibi, ahlak, epistemolojik ve metafizik görüşlerini Hamelin’le ilişkili olarak paylaşır fakat bunları Hegel’den bağımsız olarak türetiyormuş gibi görünür (Strenski, 1989, s. 139). Durkheim üzerinde etkisi olan bir başka düşünür ise ‘Fransız Hume’ olarak adlandırılan Renouvier’dir. Kendisi, yeni-Kantçılığın Fransa’daki önemli temsilcisidir ve rasyonalizmi, liberal cumhuriyetçi düşünceye o kadar egemen olmuştur ki, bu yüzden Üçüncü Cumhuriyetin resmi

filozofudur. (Strenski, 1989, s. 140). Durkheim, birçok açıdan Renouvier'in düşüncelerini benimser: Ahlaka olan ilgisini ondan alır. Durkheim'ın ahlakın bilimsel olarak çalışılabileceğine dair yaptığı vurgu, sosyal dayanışmanın önemine inanması, politik liberalizmi ve düşünme kategorilerinin toplumdan topluma değişebileceği inancı Renouvier kaynaklıdır. Elbette Renouvier bir Hegel karşıtıdır (Schmaus, 2006, s. 134). Ancak Durkheim bunları Hamelin'den edindiği Hegelyen izlerle yeniden yorumlar (Strenski, 1989, s. 141). Buna ek olarak yeğeni Mauss, Hamelin'in öğrencisi olup Marksist bir derneğe üyedir (Strenski, 1989, s. 142). Bu gerekçeler Durkheim ile Hegel arasında bir bağ kurmaya yardım edebilir.

Durkheim Strenski'ye göre Hegelyen metafiziği ve epistemolojiyi Hamelin'le birlikte okudu. Ayrıca, Lucien Herr ve Jean Jaures gibi Hegelyen düşünce dünyasını paylaştı (Strenski, 1989, s. 145). Ancak Rawls, Schmaus ve Jones gibi Durkheim uzmanları, bu iddianın tam aksini yani Durkheim'ın doğru dürüst bir Kant, Hume ya da Hegel okumadığını ima ederler. Ancak bunları tam olarak ispatlamak mümkün değildir. Hegel insan özgürlüğünün tarihsel evriminin gerçekleşeceğine inanır. Benzer şekilde Durkheim için birey, insanın sosyal evriminin sonucu ve en yüksek ürünüdür (Strenski, 1989, s. 151). Ek olarak, Durkheimcılarının önemli sloganı olan 'gerçek rasyoneldir, rasyonel olan ise gerçektir' Hegelyen bir söylemdir. Bu slogan temsillerin gücüne olan idealist bir inancı barındırmaktadır (Strenski, 1989, s. 152). Ayrıca Durkheim, metodolojisini inşa ederken fayda kavramına yer verse de aslında ahlak açısından Kant eleştirmenidir. Görevden ziyade adalet kavramının somutlaşmasına inanmaktadır. Bireyci bir ahlaktan ziyade sosyale; etik egoizmden ziyade özgeciliğe inanır (Strenski, 1989, s. 153-154). Tüm bunlar Hegelyen içerik taşır. Hegel'de 'Sittlichkeit' (ahlaki yaşam), 'yaşayan halkın ahlakına uygun olan' anlamını içermektedir. 'Sitten' gelenekler kelimesi ile aynı köktendir. Dolayısıyla Durkheim'ın ahlaki olana vurgusu bu idealde örtüşmektedir. Ayrıca her ikisinin pedagoğu göz önüne alındığında Durkheim'ın Hegel'i izlediği açıkça ortaya çıkar. Çünkü Durkheim'ın düşünceleri 'bildung'¹ idealine oldukça sadıktır (Strenski, 1989, s. 157).

Bu sürekliliklere rağmen Durkheim'ın yazılarında Hegel'e olan entelektüel borcu ile ilgili bir şeyler görmek mümkün değildir. Durkheim'ın Hegel'e açık bir şekilde yönelmemesinin üç entelektüel nedeninden bahsedilebilir. İlk olarak sosyal teoriye Hegel, Marksizm üzerinden girmiştir -elbette bu farklı bir Hegel'dir. Durkheim, Marksist düşünceden pek haz etmediğinden Hegel'e dönük bir yakınlık geliştirmesi pek mümkün görünmemektedir. İkinci olarak ise pozitivizm eleştirisi yapan ve anlamacı/yorumsamacı gelenek olarak kabul edilen Weber ve Simmel'in sosyal teoride Hegel'in açmış olduğu yolda ilerledikleri kabul edilmektedir. Durkheim bu sosyologlar ile de pek uyuşmadığından Hegelyen düşünceden kaçınmıştır. Üçüncü olarak, Hegelci olmanın suç olduğu Fransa'da Hegel'e bir borcunun olduğunun ilan edilmesi oldukça cesur bir hareket olurdu. Dolayısıyla Durkheim'ın Hegelciliği dostu olan Hamelin'e rağmen arka planda kalmıştır. Ayrıca "Hamelin'e göre, Durkheim, Hegel'le aynı ruhsal bağlılığa sahiptir" (Gangas, 2017, s. 151). Yine de Durkheim birçok düşünsel kökenle bağ kurduğu fakat herhangi bir felsefi düşünce ekolünün üyesi olmadığı veya bir ustanın da öğrencisi olmadığı gerçeği göz ardı edilmemelidir (Collins, 2008, s. 108). Elbette bu metnin iddiası böyle bir gerçekliği açmak niyetinde değil ancak böyle bir izleğin olduğunu ve bu nedenle de Durkheim'ın yöntemini değerlendirirken onun diyalektiğe nasıl baktığına dikkat edilmesini vurgulamaktır.

Özetle Durkheim, çevresi ve aldığı eğitim sayesinde Hegelyen düşüncenin mirasını taşır. Durkheim'ın bu mirası metodolojisi özelinde nasıl yorumladığı analitik düşünmenin ikinci kısmında gündeme getirilmiştir.

¹ Gadamer'e göre XVIII yüzyılda yaratılmış XIX. yüzyılın bakış açısını belirlemiş en önemli kavramdır. Alman Aydınlanması'nın en önemli kavramsal üretimi olmakla birlikte eğitim ülküsünü ifade eder. Goethe, Shelling, Scheleiermacher, Hegel, Humboldt, Novalis, Schopenhauer, Nietzsche gibi filozofların düşüncelerinde bu kavram hayat bulmuştur. Kavramın en yaygın anlamı 'ruhun işlenmesi' ve ikinci olarak da 'kültür'dür. Kavramın tarihsel bir bağlamda tartışıldığı şu metne bakılabilir: The Educated Subject and the German Concept of Bildung: A Comparative Cultural History, Edt: Rebekka Horlacher, 2015, Routledge.

1.2. Durkheim'in Metodolojisinde Hegelci İzler

Durkheim halihazırda inşasına devam ettiği bir disiplin olan sosyoloji için gösterdiği çabanın bir benzerini Hegel, *Tinin Fenomenolojisi* yapar. Yani sosyoloji için araştırma nesnesinin nasıl inşa edilebileceğini tartışmaya açar. Bu minvalde önerdiği metodolojinin nasıl icra edildiğini tartışan bir metin kaleme alır. Bu başlık altında *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* (2012) başta olmak üzere çalışmalarında kullanmış olduğu yöntemin kavramlarının Hegelyen düşünce ile nasıl yoğrulduğu gösterilmiştir. Özellikle *olgu ve somut* kavramsallaştırmalarına yükledikleri anlamsal yakınlıklar bu kısımda görünür kılınmaya çalışılmıştır.

Durkheim'in 1895 sonrasındaki yazılarında Hegelyen izlek güçlü bir şekilde varlığını hissettirir. Durkheim, Kantçı düşünceyi eleştirebilmek için dayanak arayışında yeni-Kantçılığı benimsemiştir. Bu sayede Kant'ın eksikliklerini giderebilmeyi ve kategorilerin sosyal kökenini doğrulayabileceğini düşünmektedir. Ancak Durkheim'in yeni-Kantçılığı spiritüalist bir geleneğe dayanmaktadır (Schmaus, 2004). Durkheim'in yeni-Kantçılığı onun Hegelyen düşünce ile yakınlaşmasını sağlar. Dolayısıyla Durkheim'in Kant eleştirisi, onu Hegelyen bir sosyolojinin deneyimlenmesine yöneltir. Belirtildiği gibi bilinç, kolektif bilinç, şey, bencillik, özgeçicilik ve genetik yöntem gibi Durkheim'in terimleri Hegelyen anlamlar içermektedir. Fakat Durkheim, Hegel'e yakınlaştıkça Kant'tan uzaklaşır: Kant, "insanın tüm toplumsal erdemleri bozuk paradan ibarettir; olsa olsa bir çocuk onları gerçek altın zanneder" cümlesini yazabilmiştir (Cassirer, 2007, s. 10). Oysa Durkheim 'her tür gerçeklik toplumsaldır' diyerek böyle bir düşünceden bütünüyle bağını koparır. Dolayısıyla, toplumsal olanın kategorilere önceliği Durkheim'i Hegel'e yakınlaştırır. Böylelikle Durkheim ile Hegel arasında bir halef selef ilişkisinin varlığı öne sürülebilir. Hegel ve Durkheim ilişkisi özellikle onların metodolojik bakış açıları açısından elzemdir. Durkheim her ne kadar belli bir alanda uzmanlaşmış bir disiplin olarak sosyolojiyi kurmaya çalışsa da onun merkezi ilgisi bir önceki nesilde her biri önemli şekilde Hegel tarafından şekillendirilen entelektüel etkilerin kesişim noktasıydı (Knapp, 1985, s. 4). Bu kesişim noktasını özellikle kolektif bilinç kavramı ve ahlak oluşturmaktadır. Ancak onları bu noktaya taşıyan şey özellikle metodolojileri olmuştur. Her ne kadar Kojeve'e göre Hegel'in yöntemi diyalektik değil aksine betimleyici olsa da Durkheim ile Hegel'in 'diyalektik' hakkında örtüştüğü açıktır:

"Hegel'in felsefesinin ancak, insansal eylem ve tutarlı söylemle açığa-vurulan gerçeklik diyalektik olduğu için ve bu gerçekliğin betimlenmesi dolayısıyla ve betimlendiği ölçüde diyalektik olduğunun söylenebileceğini iler sürer" (Kojeve, 2001, s. 12).

Bu yaklaşımın Durkheim'in uzlaşma arayışıyla, dayanışma kavramına olan vurgusuyla örtüştüğü söylenebilir. Diyalektik yaklaşımın bir yansıması olarak olgu kavramsallaştırması her iki düşünürün 'somut'a bu anlamda ampirik bilginin öneminde kesiştiklerine işaret eder.

Toparlayacak olursak, Hegel metodolojisini diyalektik olarak adlandırılır ve bu yöntem Kojeve tarafından antropolojik ve betimsel olarak değerlendirilir. Ancak Hyppolite'e göre, Hegel, diyalektiği Antik dünyanın büyük filozofları gibi kullanır. Bu çalışma da bu görüşün haklı olduğunu dile getirmektedir. Peki tüm bu ifadelerden sonra, Durkheim için diyalektikten bahsetmek mümkün müdür? Bu makale, Durkheim'in diyalektiği küçümsediği birçok ifadesine rağmen kullandığını öne sürmektedir. İlerleyen kısımlarda Durkheim'in 'olgu' ve 'somut'a yüklediği anlamlar tartışmaya açılarak onun diyalektik yöntemle olan flu bağı netleştirilmiştir.

1.2.1. Sosyolojiye Nesne İnşası: Olgular

Sosyolojik Yöntemin Kuralları (2012) sosyoloji disiplininin fizik ve kimya disiplinleri gibi bir inceleme nesnesinin olması gerektiğini öne sürer. Ancak sosyolojinin nesnesinin bir 'nesneleştirme' faaliyeti ile başka bir deyişle toplumsal olguların 'şey' olarak ele alınmasıyla mümkün olabileceğini söyler. Akabinde de bu disiplinin, 'genetik' olarak adlandırdığı araştırma yönteminin aşamalarını sıralar. Bu başlık altında Durkheim'in olgudan nasıl bir şey anladığı ve yöntemine bunu nasıl aktardığı ifade edilmiştir.

Durkheim'ın 1893 yılında tamamladığı *Toplumsal İşbölümü* kitabının metodolojisini açıklama ve kısmen *L'annee Sociologique*'te yayımlanan makalelerin formatını belirleme arzusu, onu 1895 yılında *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*'nı yazmaya itmiştir. İlk başta makale olarak yayımladığı bu metinde sosyolojik araştırma için bir yol haritası çizer (Besnard, 2008, s. 70). Ayrıca bu çalışma, 1897'de yazacağı *İntihar*'ın metodolojisini de belirler. Çeşitli sosyoloji kitaplarının yazıldığı böyle bir dönemde bu metin, sistematik bir araştırma arzusunu ifade eder. Kitap, sosyolojinin bilimsel inşası için atılmış en önemli adımlardan biridir.

Durkheim, sosyolojinin nesnesini 'toplumsal olgu' olarak ifade eder. Bilimsel açıdan toplumsal olguların doğa bilimlerinin nesnelereyle benzer olduğunu düşünür. "İlk ve en temel kural, toplumsal olguları şeyler gibi düşünmektir" (Durkheim, 2012, s. 38). Bu kural, Durkheim'ın spekülasyondan ve metafizikten kaçınma arzusunu ve ampirizme yönelimini ifade eder. Nitekim olgu ve şey örtüşüklüğüne vurgu, sosyolojinin konusunu pozitivist ve kısmen realist bir zeminde inşa etme arzudur. Bu bağlamda Durkheim (2012, s. 35) için toplumsal olgu,

"bireyler üzerinde uyguladığı ya da uygulayabileceği dış zorlama gücüyle tanınır; bu gücün varlığı ise, ya belirli herhangi bir yaptırımın bulunması ya da olgunun, kendisini çiğnemeye yönelen her bireysel girişime karşı dirençle tanınır."

Bu yargı toplumsal olgunun ölçülebileceğini ima eder. Bu ölçek ise, "toplumsal olguların ayırıcı işareti olan bu baskı, herkesin her birey üzerinde uyguladığı baskıdır" (Durkheim, 2012, s. 100). Bu baskı ise ya cezada ya intiharda ya da kolektif bilinçte kendisini gösterir. Başka bir deyişle toplumsal olguların bir otoriteleri vardır (Durkheim, 2017, s. 21).

"Yerleşmiş olsun olmasın, birey üzerinde bir dış baskı uygulayabilecek her yapma biçimi toplumsal olgudur; ya da, bireysel tezahürlerinden bağımsızca, kendine özgü bir varlığı olup, verili bir toplumun yayılım alanında genel olan her şey toplumsal olgudur" (Durkheim, 2012, s. 37).

Sosyolojik Yöntemin Kuralları, toplumsal olgunun ölçülebilir bir şekilde ele alınmasını mümkün kılan koşulları belirler.

Toplumsal olguların tespiti Durkheim için önem arz eder. Bir toplumsal olgunun en belirgin vasfı bireye dışsal olması ve onun üzerinde baskı uygulayabilmesidir (Durkheim, 2012, s. 35). Ancak Durkheim olguları ikiye ayırır: Maddi olan ve maddi olmayan olgular. Bu ayırım bazı realistlerin savunduğu kaba ve kurumsal olgular ayrımının hazırlayıcısıdır (Searle, 2005). Maddi olguların normal koşullarda tespit edilmesi kolay iken; maddi olmayan olgular tartışması Durkheim'ı kısmen zorlar:

"Toplumsal olguların maddi şeyler değil, ama başka bir biçimde de olsa, maddi şeylerle aynı nitelikte şeyler olduğunu söylüyoruz. Gerçekten de, bir şey nedir? Dışarıdan tanınanın içeriden tanınana karşı olduğu gibi, şey de düşünceye karşıdır. Zekanın doğal olarak kavrayamayacağı her bilgi konusu, basit bir zihinsel çözümleme yoluyla hakkında uygun bir nosyon oluşturamayacağımız, aklın ancak gözlemler ve deneyimler aracılığıyla en dışta olan ve en kolay erişilebilen niteliklerden en az görülebilen ve en derindeki niteliklere gitgide geçerek, kendi dışına çıkması koşuluyla anlayabileceği her gerçeklik şeydir" (Durkheim, 2012, s. 15).

Maddi olmayan toplumsal olgular zihinsel niteliklidir. Çünkü işin içine din, tarih kısacası kültür girer. "Bu olgular, bireyin dışında bulunan ve sahip oldukları bir zorlama gücü sayesinde, kendilerini ona kabul ettiren davranma, düşünme ve hissetme biçimlerinden oluşur" (Durkheim, 2012, s. 31). Durkheim'ın metodolojik önemi burada ortaya çıkar: Kültürel olguların şeyler gibi incelenmesi. Ancak burada aşması gereken önemli bir sorun yatar: Kültürel olguların zihinsel oluşu problemi. Bu problem ve yarattığı gerilim Hegel ile Durkheim arasındaki metodolojik sürekliliğe işaret eder.

Sosyolojik Yöntemin Kuralları'nda sosyolojiye biçilen görev ile Hegel'in nesnel tin dediği şey arasında benzerlik olduğu söylenebilir.

“Sosyolojinin, deyim yerindeyse, var olması için bütün toplumlarda var olan şeyleri –toplumun özel nedeni olduğu olguları, o olmadığına var olmayacak olguları ve sadece söz konusu toplum o şekilde oluştuğu için var olan olguları- ortaya çıkarması gerekir” (Durkheim, 2017, s. 20).

Sosyolojiye yüklenen bu görev ya da sosyolojinin özünün olgusal inşası Hegel'in Tin hakkında yazdıklarının farklı bir ifadesidir:

“Öyleyse bu belirlenimde törel töz edimsel tözdür, belirli olarak varolan bilinçlerin çokluğunda olgusallaşmış saltık Tindir; bu Tin topluluktur ki, genelde Usun kılğısal şekillenişine girişte bizim için saltık öz idi ve burada gerçekliği içinde kendi için bilinçli törel öz olarak, ve burada nesnemiz olan bilinç için öz olarak ortaya çıkmıştır. Topluluk kendi için olan Tindir, çünkü Tin kendini bireylere yansımada saklar; ve kendinde Tindir ya da tözdür, çünkü onları kendi içinde kapsar. Edimsel töz olarak Tin bir ulustur, edimsel bilinç olarak ulusun yurttaşlarıdır” (Hegel, 2011, s. 279).

Yapılan iki alıntı aslında toplum olarak tasarladıkları şeyin aynı olduğunu göstermekle birlikte her ikisinin de olguya vermiş oldukları benzer öneme işaret eder. Durkheim'in bir yapma biçimi olarak toplum tasavvuru ile Hegel'in özbilincin 'Yaşam Arzusu'nun doğurduğu toplum bir ve aynı şeydir. Nitekim Hegel'in diyalektiği var olanın olumsuzlanması ile kendini aşma edimini ve bir sürekli oluşu varsayar. Tin bu oluş sürecinin evrensel adıdır. Toplumsal olgu ise nesnelleşmiş Tin olarak ifade edilebilir.

Olgu Durkheim tarafından belli bir tipteki eylem biçimlerinin bir araya getirildiği bir resim olarak anlaşılmaktadır. Örneğin *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*'nın (2012) bir başka metodolojik önerisi 'tipler'dir. Bir anlamda olgu, Hegelyen anlamda, bir form yani ideal olanın ete kemiğe bürünmesidir. Tipler tikel olup, evrenseli içinde barındıracağından tekil ile evrenselin kendisinde bütünleştiği ve bir tarihselliğe sahip uğraklar olarak yorumlanabilir. Bu bağlamda Durkheim'in olgusu Hegelyen 'Kavram'ın somutlaşmasıdır. Toplumsal olgu, Durkheim için açıklama yapabilmenin yani bilim icra etmenin ana koşuludur. Pozitivizme yöneliminin ciddi bir kanıtı olarak gösterilebilecek olgu tartışması, Durkheim'in ampirik bilgi üretiminin peşinde olduğunu ve kendisini kısır metafizik tartışmalardan uzak tutma isteğini yansıtır. Ancak yaygın kanaatin aksine, Durkheim pozitivist değildir:

“Gerçekte Durkheim bu türden bir pozitivist felsefi inançlarından ziyade, kendi döneminin meşru bir bilim modeli olduğu için benimser. Ayrıca, Sosyolojik Yöntemin Kuralları'nın yazarı, kendini bir pozitivistten ziyade rasyonalist olarak görür”; bu pozitivist başka bir şeyin değil onun rasyonalizminin bir sonucudur. Başka bir deyişle, Durkheim pozitivist yöntemi için özelliklerine göre değerlendirmez, aksine rasyonel bilime bağlılığı garanti edebilmesine göre ele alır. Bu yüzden, Sosyolojik Yöntemin Kuralları Durkheim'in bizi düşünmeye davet ettiği gibi, bir 'rasyonalist manifestodur'” (Belvedere, 2017, s. 465).

Belvedere'nin uyarısı doğrultusunda, Durkheim'in pragmatizminin onu pozitivist bir tutuma sürüklediği söylenebilir (Rawls, 1997). Bu pragmatizm ampirik bilgiye olan inancını göstermektedir. Bu inanç Hegel ile de ortaktır. Ancak Hegel ampirizmi sağduyunun ve soyut bilgi üretiminin bir aracı olarak görür ve aşağılar. Kendisinin öne sürmüş olduğu ampirik yaklaşım ise Hume'a daha yakın olduğu söylenebilecek ve düşünce ile nesnenin birliğini yansıtabilecek bir yaklaşım içermektedir. Oysa Durkheim'in takipçisi olduğu Kant için ampirizm, fikrin tasarımını sağlayan temel verilerin oluşturucusudur. Bu anlamda Hegel ile Durkheim'in ampirizmi örtüşmez ama Durkheim, *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*'nda Kant'tan kısmen kopar. Çünkü maddi olmayan olguların oluşumu ve sürekliliği 'dondurulmuş bir olgu' olarak tasvirinin mümkün olmadığını ima eder:

“Bu toplumu belirli anda soyutlayarak araştırmak değil, aksine onun oluşumunu analiz etmek ve açıklamaktır. Kuşkusuz, yapıyla ilişkili olgular işlevle ilgili olgulardan daha istikrarlı olsalar da, bu iki olgular düzeni arasında sadece düzey farkı vardır. Yapı bir oluş süreci içindedir ve bu oluş sürecinin araştırmadan onu betimleyemeyiz. Yapı sürekli olarak biçimler kazanır ve bunlar zamanla ortadan kalkar; o belirli ölçüde yerleşiklik kazanmış bir hayattır; yapıyı kendi kaynağını oluşturan ve belirleyen hayattan koparmak ayrılması imkânsız şeyleri birbirinden ayırmak demektir” (Durkheim, 2017, s. 19).

Durkheim bir yandan bireyselliğin diğer yandan da özgürlüğün kendisinde bütünleştiği toplum fikrini benimser. Dolayısıyla Durkheim’ın genetik metodu Hegel’in ontolojik/metafizik toplumsal yaklaşımı ile benzerlik taşır. Durkheim bir yandan sosyolojiye araştırma nesnesi olarak olguyu önerirken bu olgunun aynı zamanda oluş’a ait olduğunu da belirtmektedir. Böylece Durkheim Hegelyen ‘bilim’ tasavvuruna yakınlaşır. Nasıl ki Kant, Hegel tarafından sınır çizmenin aşkınlığı hakkında eleştirildiyse Durkheim’ında ampirik olduğunu iddia ettiği ve pozitivist içerikle donattığını belirttiği metodolojisinin spekülâtif olandan uzaklaşmadığı kabul edilebilir. Genetik yöntemi, klasik bir tümevarımcılığın tarihe uyarlanması olup aslında bir kurgu inşası olarak gösterilebilir. Bu yaklaşımı Hegel’in *Fenomenoloji*’deki idealizmini de aşar.

Sosyolojik Yöntemin Kuralları’nda sunulan önermeler nesnel ve nedensel bir yaklaşıma sahiptir.

“Durkheim’ın kendi kolektif hayatın kişisel-olmayan ve anonim karakteri anlayışını formüle ettiği kavramsal sistemin temel kusuru, realizm ve idealizmin karşılıklı tamamlayıcı ilkelerine dayanmasıydı: Durkheim toplumsal olguları şeyler olarak araştırarak nesnel ve nedensel bir yöntem talep eder ve ayrıca bu toplumsal olguları psikik olarak tanımlar” (Coenen, 2017, s. 451).

Bilimsel araştırma için nesnellik fikrinin yeni-Kantçı yorumunu benimseme konusunda şüpheleri olan Durkheim, toplumsal olguları açıklarken pozitivist sarmalın darlığını aşar. Böylece Hegelyen diyalektik düşünme din, intihar, suç ve eğitim üzerine çalışmalarının yapısını dönüştürür.

“Durkheim’ı toplumun kendi gerçekliğine sahip bir bütünlük olarak yapılandığını ve kendi parçasını oluşturan bireylerden üstün olduğunu başarılı bir biçimde kanıtlayan bir ‘toplumsal dünya metafizikçisi’ olarak resmeder” (Levinas, 1961, s. 203).

Durkheim’ın somutluk arayışı bu anlamda metafizikseldir. “Bu metafizik, ayrıca, toplumsal bütünlük fikrini salt olgusal bir birlikte-varoluş değil, aynı zamanda bireylere ahlakiliğe yükselme fırsatı sunan bir şey olarak anlamayı gerektirir” (Belvedere, 2017, s. 461). Bunun en belirgin örneği toplum fikrine yapmış olduğu vurgudur. “Toplum, özü itibarıyla, bireylerinin bilincinin kolektif bilinç olarak adlandırabileceğimiz şey için bir araya gelmesinden oluşur” (Berger, 2015, s. 49).

Sosyolojik Yöntemin Kuralları’nda Durkheim, katı bir olgu tanımı verme arayışında olsa da toplumsal olguların içeriği gündeme getirildiğinde Hegelyen iç-dış tartışması peyda olur. Böylece Durkheim’ın metodolojik olarak gizli bir diyalektiğe başvurusu kaçınılmaz bir hale gelir. Son olarak belirtilmelidir ki Durkheim’ın olgu anlayışı sosyolojik araştırma için ‘veri seti’ne tekabül etmektedir (Durkheim, 2012, s. 47). Ancak Hegel’in “Şey Benin ve Varlığın birliği”dir cümlesi göz önüne alındığında toplumsal olgular kategorilere tekabül eder. Böylece aslında Durkheim olgu ile dış dünyanın nesnel bir şekilde somut verilerine ulaşmak istese de aklın kategorilerinden uzaklaşamaz. Böylece Durkheim’ın metodolojik gelişimi kronolojik olarak diyalektik düşünmeye doğrudur. Bu bağlamda analitik düşünmenin son adımı atılarak Durkheim’ın somut kavramına nasıl bir anlam yüklediği açığa çıkarılmalıdır.

1.2.2. Amprizmin Etkileri: Bilimsel Olan Somuttur

Akla olan güveni ve ampirizmi bilgi üretici ana kaynak olarak görmesi nedeniyle Durkheim sosyolojiyi deneye ve gözleme, fenomenolojik dille söylenirse tecrübenin alanına taşımıştır. “Ama yöntemsel bir yol izlenmek isteniyorsa, bilimin ilk temelini oynak kum üzerine değil, sağlam bir toprakta atmak gerekir” (Durkheim, 2012, s. 60). Fakat Popper bu cümleden yaklaşık 60 yıl sonra bilimsel yöntemin bataklığa bırakılmış bir kaya olduğunu belirtir (Popper, 2010). Yine de Durkheim’ın bataklığa bırakmış olduğu devasa kaya sosyoloji disiplini için halen bir zemin sunmaktadır. Bu anlamda Durkheim’ın metodolojisinde tekrarlanan ‘somut’ kavramsallaştırması başka bir deyişle zihinsel olanın vücuda gelmesi böyle bir arzunun yansımasıdır. Ancak Durkheim, somut ile deney ve gözleme açıklığı anlatırken Hegel evrenselin tekil olanda kendini açmasını kasteder. Yine de sonuçları itibariyle aynı yolda oldukları söylenebilir. Bu kısım bu yaklaşmayı somuta yüklenen anlam aracılığıyla tartışmaktadır.

Durkheim için sosyoloji bütünsel bir yaklaşımı kendisinde toplayabilir:

“Sosyolojinin ilk anlamında, diğer bilimlerin parçalara ayırdıkları ve ayrıştırdıkları toplumsal gerçekliği bütün kompleks boyutlarıyla ele aldığı için genel olduğu söylenebilir. Sosyoloji bilimi somut ve sentetikken, diğer bilimler analitik ve soyuttur” (Durkheim ve Faouconnet, 2017, s. 35).

Durkheim Kantçı sentetik apriori önermelerin varlığını kabul eder. Durkheim ‘genel’ olanın evrenseli karşıladığını ve sosyoloğun genel olanın tekilde cisimleşmesine yani bireyde tecessüm etmesine odaklanması gerektiğini söyleyerek aslında Hegelyen somut kavramını onamaktadır. Ancak Durkheim’ın bilimsel bilgi olarak sentetik önermeleri önemsemesi, deney ve gözleme güvenmesi onu Hegelyen düşünceye yaklaşımdan da alıkoyar. “Sosyoloğun görevi olguları betimlemekten ibaret değildir. Sosyoloğun onları açıklamaya, yani nedenleriyle ilişkilendirmeye ve işlevlerini belirlemeye çalışması gerekir” (Durkheim, 2017, s. 19). Açıklanan şey ‘somut’ olarak tecrübe edilen ve birey üzerinde baskı uygulayabilen olgulardır. Dolayısıyla zihinsel olsalar da somutlaştırılabilirler.

“Açıkçası, sosyolojinin araştırma alanını bu toplumsal alt-tabaka (grup) oluşturur. Bu alt-tabaka, duyularımızla algılayabileceğimiz maddi biçimler kazandığı için, sosyoloğun en dolaysız ulaşabileceği araştırma-nesnesidir” (Durkheim, 2017, s. 18).

Durkheim’ın kesin olarak tespit edilebilecek bir araştırma nesnesi arayışında olup bunu olgu olarak tasvir etmeye çalıştığı belirtilmişti. Ancak bir olgunun varlığı onu düşündüğümüz zaman ortaya çıkar. Yani zihinden bağımsız bir olgu söz konusu değildir. Durkheim’ın bu girişiminin ardında Kantçı ‘tasarım’ fikri yatmaktadır. Tasarım duyu algısından başlar. Oysa düşüncede olan tam tersidir. Ancak düşüncenin, nesnenin tasarımına etkide bulunduğu farkında olan Durkheim bu süreci Kant’ın tasvir ettiği şekilde sınırları çizilmiş bir alan olarak görmez. Durkheim bunun farkında olduğu için Hegel’e daha yakındır.

Durkheim’ın Hegelci düşünceye yaklaşmasının ardında Kant’ın soyut düşüncesi yatmaktadır. Bu nedenle olguları şeyler gibi ele alarak Hegel’in sathına girer. Hegel, her fırsatta Kantçı felsefeyi amprizminin herhangi bir içeriğe ulaşmasının imkansız olması nedeniyle yadsır.

“Bir yandan ampirizmin, diğer yandan da her türlü ‘yasa’nın dilsel gösterişçiliğiyle alay eder. Bunlar soyut aklın aynı ölçüde boş iki kutbunu temsil ederler: gözlemlenen dış dünya üzerine düşünceyi katı olguya çevirme girişimi ve böyle gözlemlenebilir ‘olguların’ doğuşunun ardında yattığı farz edilen görünmez süreçlerle ilgili bir genelleme formülü yaratma girişimi. ‘doğruladığı şeyin tam tersini –ama düşünmeden- söyleme denen olgunun doğası itibariyle salt öznel tahayyülün ortaya çıktığını görürüz” (Jameson, 2016, s. 52).

Durkheim'ın somut olana yüklediği anlamlardan biri onun *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*'nda altını çizdiği 'tanımlama'dır. Durkheim'ın sosyoloji için önerdiği tanım yapma, sınıflandırma yöntemi her ne kadar Hegelyen düşüncenin somut olanın tanımı ile örtüşse de kendisini Kantçı izleğe konuşlandırır. Deney ve gözlemlerle elde edilen veri setleri 'tanımlar havuzu' oluşturur. Ancak bu zenginlik Kant'tan ziyade Hegel ile benzerliğe işaret eder. Çünkü her iki düşünür de kavram üretmeyi çok sever.

Durkheim'ın olguları şeyler gibi ele alma çağrısı Hegelci düşünme sisteminde içerik olarak söz edilen ve tekil olanın evrensel olanda kendini açması ile benzeşir. Böyle bir şey Durkheim'da kolektif olanın bireyde tezahür etmesi olarak ifade edilebilir. "Hegel, kendisinden önceki felsefenin ve sıradan bilimlerin ve 'naif' insanın; evet, bunların hepsinin soyutlamalarla uğraştıklarını da söyler. İmdi, somut gerçek, diyalektiktir. Soyutlamalar ise, diyalektik değildir" (Kojève, 2001, s. 218). Görüldüğü gibi diyalektik aslında somut olanın varoluşunu açıklar. Bu diyalektik bakış açısı sosyolojikleştirilmiş bir yanı barındırmaktadır:

"Sokrates-Platon'dan Hegel'e kadar Diyalektik, gerçeklikte karşılığı olmayan bir felsefi yöntemdir. Hegel'de ise, bir gerçek Diyalektik vardır, ama felsefi yöntem, katkısız ve yalın bir betimleme yöntemidir ve gerçekliğin diyalektiğini betimlemesi anlamında (bakımından) diyalektiktir ancak" (Kojève, 2001, s. 190).

Ancak Hegelyen diyalektik ile Durkheimcı olgu araştırması Kojève'in bu yorumu baz alındığında çelişir. Çünkü Durkheim olgu ile bir soyutlama yapmaktadır. Çünkü Kantçı bir eğitimden geçmiştir. Ancak Durkheim, yönünü tekil olana çevirdiğinde, yaşananın kavram altına alınması gerektiğini düşünür. Bu bağlamda aslında Hegelyen yaklaşımla yeniden kesişir. Çünkü Hegel için de ampirik olan birincildir. Nitekim *Tinin Fenomenolojisi*'nin kurgusu da bunun bir kanıtıdır. Ancak bu ampirik olan ile Kavram doğallığında özdeştir ve yapay ayrımlar onun için yanlış düşünme ürünüdürler.

Durkheim'ın sosyolojinin nesnesi olarak olgu önerisi ve maddi olmayan olguların (kültür) zihnin bir ürünü olduğu önerisi onun realist olmaktan ziyade idealist olmakla eleştirilmesine yol açmıştır. Durkheim'ı bu eleştiriye maruz bırakan tutumu, aslında onun Hegelyen diyalektik ile olan yakınlığıdır. Çünkü Durkheim *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*'nda, bireyin etkinliği ile kendini açan bir 'toplum' fikrini tarihsel bir geri gidış ile somutlaştırmaya çalışmıştır. Bu girişimi Hegel'in 'somut' olana özel bir önem vermesi ile birlikte değerlendirildiğinde her ikisinin yaklaşımı örtüşür.

"Belli bir türe bağlı bir toplumsal kurumu açıklamak için, ortaya koyduğu farklı biçimler, yalnızca bu türden halklarda değil, ama kendinden önceki tüm türlerde karşılaştırılacaktır. Örneğin, aile organizasyonu mu söz konusu oldu? Önce, varolmuş en basit tip oluşturulacak, sonra adım adım, bu tipin giderek nasıl karmaşıklaştığı izlenecektir. Genetik adı verilebilecek bu yöntem, bir defada, fenomenin hem çözümlenmesine hem de sentezine imkân verecektir. ... Dolayısıyla, herhangi bir karmaşıklıkta olan bir toplumsal olgu, ancak, tüm toplumsal türler içinde eksiksiz gelişiminin izlenmesi koşuluyla, açıklanabilir" (Durkheim, 2012, s. 127).

Durkheim, böylece somut olanın bilimi olarak sosyolojiyi inşa eder. Durkheim'ın somut olan düşüncesi böylece Hegelyen Kavram'ın olguyla örtüştürülmesidir. "Durkheim'ın *İlksel Biçimler*'de öne sürdüğü gibi, icra edilen ritüel pratiğe katılarak 'deneyimler'le sağlanır" (Rawls, 2017, s. 281). Kavram ve gerçeklik arasındaki ilişki diyalektik deneyim ile bütünleştirilir. Görüldüğü gibi diyalektik düşünce Durkheim'ın kılcal damarlarına kadar sızmıştır. "Hegel'in Begriff, yani Kavram dediği terim, onun felsefesinde ilişkili olduğu gerçek antiteden sıyrılmış 'soyut fikir'i değil, ama 'kavramsal olarak kavranmış gerçekliği' belirtir" (Kojève, 2001, s. 171). Dolayısıyla Hegel'de somut olan ile onun kavramı bir ve aynı şeydir. Bu düşüncüyü Durkheim benimsemez ancak bu düşüncüyü benimsemediği sürece de özne-nesne, suç-ceza ve birey-toplum gibi ikilikleri aşamayacağını da bilir. Bu anlamda onun çabası sosyolojide bir uzlaşma arayışı olarak değerlendirilebilir.

Marx, Hegel'i ayakları üzerine oturttuğunu ifade etmiş olsa da, bu çalışma ayakları üzerindeki Hegel'i sosyolojiye taşıyan kişinin Durkheim olduğunu öne sürmektedir. Toplumsal dünya metafizikçisi olarak Durkheim, eski dünyanın metafiziğini güncelleyen minervanın baykuşu rolünü sosyolojiye taşır. Bu yüzden ayakları üzerindeki Hegel'i sosyolojiye taşıyanın Durkheim olduğu belirtilmelidir. Durkheim'ın Hegel üzerinden yaptığı şey Hegel'i Hume ile buluşturmadır. Özellikle Kant'ın Hume'a olan entelektüel borcu hatırlandığında ve Durkheim'ın Renoieur ile olan (Fransız Hume) ilişkisi göz önüne alındığında, Durkheim ülkesinin politik tutumu gereği gizli bir şekilde Hegel'in somut olarak aradığı şeyi 'olgu' tabiriyle buluşturmayı başarmıştır. Hegel soyut olan her şeyden kaçınma eğilimindedir. Onun gözünde Tin ya da tarih bütünüyle somuttur ve tarihe bakarak bu kavramların içerikleri bütünüyle görünür. Dolayısıyla Kavram, bütünüyle dünyadadır, buradadır. Durkheim ise bunu, yaptırıda veya baskıda görülür. Dışsallaşarak oluşmuş olan toplum, nesnel bir şekilde bir bilinç olarak buradadır.

Hegel, evrensel olana içerik kazandırma başka bir deyişle evrensel olanı *somutlaştırma* eğilimindedir. Bu nedenle Kant'ın soyut evrensellerinin içlerinin boş olduğunu düşünür. İçeriksiz düşünce boştur. Anlamsızdır. Yokluktur. Ancak bu yokluk, anlamsızlık ya da içeriksizlik içeriğin üretilmesinin de koşulu, çelişgidir. Hegel, bir nevi Kant ve Descartes'in kendinden önce açmış olduğu analitik ayrımların aralarındaki geçişlilikleri diyalektik bir tarzda kurarak tarihsel bir ilişki biçimi üretir. Tarihsel olarak ortaya çıkan ve özbilincin gelişimi olarak görülebilecek süreç bütünsel ve bir arada işler. Kant'ta olduğu gibi epistemolojik ayrımların kuramsal düzeyinde değil, tam tersine gündelik hayatın içinde ve pratik düzeyde oldukça somut olarak oluşur. Bu nedenle de ona göre kaynaşma veya bütünleşme bir sonuç olarak görünür ve tinin kendini göstermesi olarak ifade edilebilir. Bu anlamda Hegel'in süreç odaklı oluşu aslında Durkheim için de söylenebilir. Durkheim nedenlere başka bir deyişle 'ilk olana/ilksele' inmeye çalışır ancak süreci asla göz ardı etmez. Nitekim *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* (2012) bu süreci ihmal etmediğinin bir göstergesi olarak ele alınabilir. Somutlaştırma arzusu Durkheim'ı Hegel'e yakınlaştırmaktadır.

Hegel'in somut olanı 'açığa-vurulmuş olan gerçeklik' olarak değerlendirmesi, onun ampirik olana bağlılığının işaretidir. Ancak bu işaret anlam ya da içerik üretimi açısından yorumlanmaktadır. Çünkü Hegel, ampirik bilgiye güvenmez. Bu, bütünsel açıklama arzusu Durkheim'ın metodolojisi ile oldukça yakındır.

“Somut (açığa-vurulmuş) ve gerçek Varlık, Özdeşlik (ki katıksız Varlıktır, Sein'dir) de, Olumsuzluk (ki, katıksız olarak Hiçliktir, Nichts'tir) da değildir; ama Bütünselliktir (ki, değişip-oluşmadır, Werden'dir). Demek ki, Bütünsellik, temel ve tümel olan üçüncü ontolojik-mantıksal kategoridir. Yani, Varlık, ancak bütünselliğinde gerçek veya somuttur ve her somut ve gerçek antite, özdeş ya da olumsuzlayıcı kurucu ögelerin bütünselliğidir” (Kojève, 2001, s. 208).

Somut olan ile ilgili meşhur örneği şudur: Şimdi saate bakın ve not alın dediğinde saat 12 ise bu gerçek yani somuttur. Başka bir deyişle 'şimdi saat 12' demek somuttur. Oysa kağıda yazıp sonra saate tekrar döndüğümüzde saat 12:01 olduğundan saatin 12 olduğu somut değildir. Aslında gerçek, somut olan 12:01'dir. Bu Hegel'in bir yandan deney ve gözleme bilgi üretim sürecinde vermiş olduğu önemi gösterirken diğer yandan da amprizmden şüphesine işaret eder. Varlık bütünsellik olarak ele alındığında, sadece Kendinde-varlık değildir, Kendi-için-varlık da değildir, ama kişinin tamlamasıdır ya da Kendinde ve Kendi-için-varlıktır. “Somut gerçek Varlık, Bütünselliktir” (Kojève, 2001, s. 214). “Bütünsellik, sistemin mantıksal olarak ispatı olmakla birlikte, bu tür bir ispat Hegel'e yeterli gelmemekte ve tarihsel bir 'ispat'la tamamlamayı gerektirmektedir” (Bumin, 2001, s. 137). Durkheim'ın *Dini Hayatın İlksel Biçimleri*'nde (2009) tarihe başvurması böyle bir arayışın sonucudur ve bu metinde Durkheim, “anlama kategorileri' olarak adlandırdığı temel bir kavramlar bütününe belirli türden somut toplumsal pratiklere katılımın doğrudan sonucu olduğu öne sürer” (Rawls, 2017, s. 267). Görüldüğü gibi Durkheim ile Hegel kavramın somut olduğunu kabul etmişlerdir.

Durkheim *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*'nda (2012) bir sosyoloğun sahip olduğu nosyonlardan sıyrılmasını tavsiye eder. Böylece ele aldığı olgunun bir yandan nesnel incelenmesi bir yandan da

ideolojik indirgemecilikten uzak durmasını garantiler. Bu metodolojik duruş aynı şekilde Hegel’de de izlenebilir.

“Hume’un kuşkuculuğu Yunan kuşkuculuğundan açıkça ayırt edilmelidir. Onun kuşkuculuğu görgül olanın, duygunun ve sevginin gerekliliğini temel olarak aldı ve duyusal olgu yoluyla aklanmış olmamaları zemininde evrensel belirlenim ve yasalara karşı çıktı. Eski kuşkuculuk duyguyu, sezgiyi Gerçekliğin ilkesi yapmaktan öylesine uzaktı ki, tersine özellikle kendini duyulur olana karşı çeviriyordu” (Hegel,1996, s. 53).

Dolayısıyla ampirizmi gerçekliğin ilkesi olarak görmek, Hume ile başlayan bir süreç olarak ifade edilebilir. Açıkçası Hegel’in bu tarz bir ampirizme kapıyı kapatmadığı belirtilmelidir. Hegel, bu anlamda somut olana özel bir vurgu yapar ve ‘duyulur olan’ın bilgisini önemser. Üstelik gerçekliği böyle bir temelde açıklar. Dolayısıyla Durkheim ile ampirizm hakkında örtüştüğü rahatlıkla söylenebilir.

Hegel’de somut olan Tindir. Peki Tin’in somutluğu nasıl belirtilebilir?

“Dolaysızlık genel olarak soyut kendi-ile-ilişkidir ve böylece aynı zamanda soyut özdeşlik, soyut evrenseldir. Eğer buna göre kendinde ve kendi için evrensel salt dolaysızlık biçiminde alınır, o zaman yalnızca soyut evrenseldir, bu bakış açısından Tanrı baştan sona belirlenimsiz varlık olarak görülür. Bu durumda gene de Tanrıdan Tin olarak söz ediliyorsa bu salt boş bir sözdür, çünkü Tin bilinç ve özbilinç olarak her zaman kendinin kendi kendisinden ve bir başkasından ayrıdır ve böylece her zaman dolaylıdır” (Hegel,1996, s. 88).

Somut olan Hegel için bir dolaylılık içermektedir. Başka bir deyişle kendisini hem kendinden hem de başkasından ayrı oluşuna ilişkin farkındalığı içermektedir. Somut olan bu durumda ayırt edilebilen haline gelmektedir. Durkheim ile bağı burada ortaya çıkar. *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*’nda altını çizdiği her sınıflandırma bir somutlaştırmadır. Her adlandırma bir somutlaştırmadır. Durkheim’in Hegel ile yöntemsel benzerliğini açıklar. Hegel felsefenin ayrımlarını güncelleme gayretinde iken Durkheim doğrudan bir şekilde sosyolojiyi belirlemektedir. Dolayısıyla her ikisinin somuttan kastı bilinç tarafından ayrıma uğratılabilen, bozulabilen, olumsuzlanabilendir.

Durkheim’in ‘toplumsal olguları şeyler olarak ele alın’ düsturu Hegelyen düşüncenin mirasıdır. Somut ve sonlu olanın ve devingen olanın, canlı olanın, diyalektiğin ürünü olanın incelenmesidir. Başka bir deyişle her iki düşünür için ‘şey’ bir yandan maddi olan bir yandan da soyut olanı aynı anda içerebilir. Ancak deneyime olan inanç her ikisinde şey’i madde olarak yorumlamak şeklinde sonuçlanır. Örneğin Hegel’in şey olarak tasvir ettiğini Marx madde olarak yorumlayınca diyalektik materyalizm denen akım ortaya çıktı. Durkheim’in şey olarak tasvir ettiğinin madde olarak yorumlanmasıyla da realist kanadın katı uçları -özel realizm- ortaya çıktı. Bu anlamda hem Durkheim hem de Hegel şey ile somutlaşmış düşünceyi kastederler. Örneğin Hegel şöyle der:

“Özdek böylece soyut ya da belirsiz başkası-içine-yansıma ya da aynı zamanda belirli olarak kendi-içine-yansımadır; öyleyse dışsal olarak varolan Şeyliktir, Şeyin kalıcılığıdır. Şey bu yolla Özdeklerde kendi-içine-yansımasını bulur, kendisinden değil ama Özdeklerden oluşur ve yalnızca onların yüzeysel bağlantıları, dışsal bağlantılarıdır. Şey Zemin ve Varoluş belirlenimlerinin birlik içinde koyulmuş gelişimi olarak bütünlüktür. Kıpılarından birine, başkası-içine-yansıma göre, kendisinde Ayrımlara iyedir ki, bunlara göre belirli ve somut bir Şeydir. ” (Hegel,1996, s. 151).

Durkheim şey hakkında Hegel’in ilk düzeydeki ifadesine katılmaktadır. Yani şey maddedir. Ancak olgunun oluşumu maddi olmayan ögeler içermektedir. Nitekim kendisi de maddi olmayan olguların olduğunu ifade etmiştir. Ancak maddi olmayan olguların da maddi olgular gibi ele alınmasını tavsiye etmiştir. Başka bir deyişle Hegel’in bu ifadeleri Durkheim’in metodolojisinde öne sürdüğü sosyoloji

için araştırma nesnesi olan olgu -tarihsel olarak niteliklerinin ortaya konulması ve ayrıca normal ve patolojik olanı ayırt edecek nitelikleri geliştirmek ve açıklayabilmek için tipler bulabilmek- ile aynı anlamları içermektedir. Nitekim Durkheim'ın şey'e kültürel anlamlar atfetmesi onun idealizme savrulduğu yönündeki ana güzergahı oluşturmuştur (Rawls, 2017, s. 267).

Durkheim metodolojisinin iki ana sütunu olan olgu ve somut kavramsallaştırmaları oldukça belirgin bir Hegelyen etki ile maruz kalmıştır. Her ne kadar kendisi böyle bir izleği vurgulamasa da –ilk ismi olan David'i de kullanmaz- böyle bir yakınlığın olduğundan bahsedilebilir. Analitik düşünme altında Durkheim'ın metodolojisindeki bu iki ana kavramın nasıl anlaşıldığının bir açıklanması sunuldu. Bu iki kavramsallaştırma Durkheim'ın metodolojisini Hegelyen diyalektikle buluşturmaktadır.

2. Diyalektik Düşünme

Bir önceki bölüm diyalektik düşünebilmek için bir patika oluşturma çabasıydı. Diyalektik düşünme ile Durkheim'ın metodolojisinin iki ana sütununu oluşturan olgu ve somut kavramsallaştırmalarının anlamları eleştiriye tabi tutulmuş ve olumsuzlanmıştır. Böylece Durkheim'ın oldukça mekanik görünen yöntem önerisinin aslında diyalektik bir ilişki ağı ördüğü gösterilebilmiştir. Dolayısıyla Durkheim'ın her olgu ve somut dediği yerde kendisini aşır diyalektige nasıl taşıdığı açığa çıkarılmıştır.

2.1 Bütünselliği Kavramak: Diyalektiğin Durkheim'ın Yöntemindeki Konumu

Durkheim diyalektiği, iyi niyetli insanlar arasında olabilecek bir yöntem olarak değerlendirmekle birlikte bilimsel yöntemi diyalektikten farklı olarak görmektedir. Örneğin *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*'nda kendi bilimsel yönteminin -Kantçı anlamda- sentetik olduğunu belirtmektedir. “Bilimsel ispatın imkânsız olduğu yerde salt diyalektik bir tartışmayı onun yerine geçireceğim. Bununla birlikte umarım eşit derece iyi niyetli insanlar arasında diyalektik asla işe yaramaz değildir” (Durkheim, 2015, s. 54). Örneğin maddi olmayan olgulardan olan ahlak üzerine bilimsel bir araştırma yapmadan düşüncenin belirtilmesini diyalektik olarak değerlendirmektedir. Bunun ise gündelik hayatın idame ettirilmesi açısından pek bir sakıncasının olmadığını düşünür. Kantçı bağlamda şekillenen diyalektige bakışı Hegel'de söz konusu değildir. Dolayısıyla aklın daha alt seviyede çalıştırıldığı bir düşünme yöntemi olan diyalektik görünürde Durkheim için bilimsel bir yöntem sunmaz. Peki, olgusal ve somut olanın ampirik araştırılmasını önermiş biri olan Durkheim'ın metodolojisinde nasıl bir diyalektik söz konusudur? Bu kısım altında Durkheim'ın metodolojisinde gizli bir Hegelyen diyalektik yöntemin egemen olduğu tartışılmıştır.

Durkheim için olgu, ampirik olarak ifade edilen somutlaşmış şeyleri kapsar. Bunun içine kültürün somutlaşması da dahildir. Bu bağlamda Durkheim, soyut olan öğelerin somutlaştığını sezdiği noktalardan oluşan bir toplumsal araştırma pratiği önerir: ‘Toplumsal olguları şeyler gibi ele alın’. *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*'nın (2012) ana tavsiyesi olan, zihinsel olsun maddi olsun genetiği çıkarılabilir ve kendisini birey üzerinde bir şekilde görünür kılabilir her ‘şey’ sosyolojik araştırmanın nesnesini oluşturmaktadır. Bu anlamda Durkheim pozitivist biri olarak görülebilir (Alexander ve Smith, 2008, s. 4). Lakin kendisi bunu kabul etmez (Alexander, 2017, s. 190). Durkheim pozitivistimden ziyade Hegelyen rasyonalizm ile benzeşir. Böyle bir benzerlik kurmak Durkheim'ın yöntemindeki diyalektik öğeleri araştırmak için cesaret vericidir. “LaCapra'ya göre Durkheim, Hegel gibi ‘değerler rasyonel olarak bilinebilir’ ve ‘normal bir toplumda eleştirel sosyal bilimin yardımıyla istikrar kazanabilirler’ fikrine bağlıdır. Bu yüzden LaCapra, Durkheim'ın rasyonel epistemolojisini, pozitivism, ampirizm ve a priorizmi aşan, Hegelci ruha uygun bir yaklaşım olarak görür” (Gangas, 2017, s. 152).

Durkheim *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*'nı (2012) sosyolojik araştırma pratiğini şekillendirmek için yazmış olsa da kendi çalışmalarında farklı bir seyir izlemiştir. “*İşbölümü*’nde sosyal-yapısal bir vurgu; *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*’nda ise işlevselci ve pozitivist bir tutum; *İntihar*’da nesnel ve determinist bir duruş” sergilemiştir (Alexander ve Smith, 2008, s. 4). *İlksel Biçimler*’de ise rasyonalist ve yorumsamacı bir yaklaşımı benimser. Çalışmalarındaki bu metodolojik dönüşüme gerekçe olarak onun kendi düşüncelerini olumsuzlayarak nesnel idealizme doğru bir seyir içinde olması gösterilebilir.

Durkheim uzmanlarının ona atfettikleri niteliklerin farklı farklı olması bu seyri doğrular niteliktedir: “Durkheim ya muhafazakar fikirleri dönüştüren liberal bir düşünür olarak (Nisbet, 1967, s. 13); ya da sosyalizmi reddeden sosyal düzenin/ ve bireyselliğin zıt yönlerini dolayısıyla bireycilik ve sosyalizmi uzlaştırmak için mantıksal olarak yoğun bir çaba sarf eder” (Fournier, 2008, s. 48). Örneğin *Bireysellik ve Entellektüeller* makalesi Ferdinand Brunetiere’ye bir cevaptır. Makalede anti-Dreyfusçuluğa bir tepki olarak politik görüşlerini dile getirir. Durkheim hem Dreyfusçu hem de Cumhuriyetçi olmayı bir arada başarmış ve bu sayede de akademiye kabul edilmeyi başarmıştır. Ona göre toplum ile birey arasında bir karşıtlık söz konusu değildir. Bu tutum ‘devletin adamı’ olarak görülen Hegel’in Fransız yanlısı ‘demogog’ arkadaşı için kraliyet makamına yazmış olduğu af mektubu ile oldukça paraleldir. Mektubunda Hegel’in Fransız Devrimi hayranı ve Almanya’da da benzer devrimi arzulayan arkadaşının hapisten çıkarılmasını talep eder (Pinkard, 2017). Dolayısıyla özgürlüğe vurgu her ikisi için de eş değerde önemlidir. Yine bunun yanı sıra Durkheim bireycilik ile sosyalizmi bağdaştırma girişimi de Hegelyen uzlaşma anlayışı ile benzerdir (Fournier, 2008, s. 54).

Durkheim suç ve ceza ilişkisini diyalektik bir ekseninde düşünür. Durkheim *İşbölümü ve Sosyolojik Yöntemin Kuralları*’nda ‘suçu normalleştirdiği’ için eleştirilmiştir. Durkheim’in bu şekilde anlaşılmasının arka planında onun diyalektik bir yaklaşımı benimsemiş olduğunun görülmemesi yatar. Başka bir deyişle suç en az ceza kadar toplumsal sağlık açısından elzemdir. Böyle bir düşünce ancak karşıt olarak görülen bu iki öge arasındaki diyalektik ilişkinin farkına varılarak elde edilebilir. Çünkü cezanın yaptırımlara işaret ediyor olması ve suçun olumsuzlanması olarak görülmesi ancak diyalektik bir bakışı benimsemeye ortaya konulabilirdi. Üstelik *İşbölümü*’nde modern toplumların ceza sistemlerinin karmaşıklaşmasının gerekçesi olarak insanlık durumunda yaşanan gelişmelerin olduğunu belirtmesi de ancak bu diyalektik bakış ile mümkündür. Ayrıca Durkheim’in suç ya da cezanın işlevlerine odaklanması da onu Hegelyen diyalektiğe açık olduğunun bir kanıtı olarak ifade edilebilir. Başka bir deyişle Durkheim, işlevselcilik ile Hegelyen duruşunu yansıtır. Nitekim Hegel’in *Tüze Felsefesi* (2013) işlevselci bir sosyolojinin ilk örneği olarak da görülebilir.

Peki diyalektik nedir? Durkheim’in metodolojisinde gizlice yer alan bu yöntem nasıl ifade edilebilir? Durkheim’in diyalektikten anladığı ile Hegel’in diyalektiği arasındaki ilişki nasıl kurulabilir? Bu sorulara ilk önce Hegel’in diyalektikten ne anladığıyla başlanmalıdır.

“Kavramın devindirici ilkesini, evrenselin tikelleşmelerini yalnızca çözüdüren değil, ama o denli de üreten bu ilkeyi Eytişim olarak adlandırıyorum. Bu öyleyse duyguya, genel olarak dolaysız bilince verilen bir nesneyi, önermeyi vb. çözüdüren, karıştıran, ileri geri taşıyan ve yalnızca karşıtının çıkarsanması ile ilgilenen bir işlem anlamında Eytişim olmayacaktır- olumsuz bir işlem ki giderek sık sık Platon’da bile görünür. Bu anlamda Eytişim bir tasarımın karşıtını, ya da, eğer eski kuşkuçuluk gibi kararlı ise, bununla çelişeni, ya da zayıf bir yolsa gerçekliğe bir yaklaşımı en son sonucu olarak görebilir” (Hegel, 2013, s. 64).

Diyalektik hem kendi için varlığın hem de kendinde varlığın temel uğraklarıdır. Başka bir deyişle hem olma hem bilme hem de olumsuzlaşma halinin birlikteliğidir. Durkheim’in *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*’nda belirlemiş olduğu sistemik bir yöntemsel uğraktan ziyade Varlığın ya da Kavramın oluş süreci ya da oluşunun adıdır. Dolayısıyla Hegel için diyalektik Antiklerin oluş dediği şeydir.

“Eytişim, tersine, anlak-belirlenimlerinin, şeylerin ve genel olarak sonlu her şeyin kendi öz, gerçek doğalarıdır. Derin-düşünme ilkin yalıtılmış belirliliğin ötesine bir geçiştir; onu bir gönderme noktası ile bir ilişki içerisine koyar, ama başka bakımlardan yine yalıtılmış bir şey değerinde bırakır. Buna karşı, Eytişim içkin-ögeye geçiştir ki, bununla Anlak-belirlenimlerinin tek yanlılık ve sınırlılıkları kendilerini oldukları gibi, e.d. bu belirlenimlerin olumsuzlanmaları olarak gösterir. Sonlu olmak kendi kendini ortadan kaldırmak demektir. Buna göre Eytişim bilimsel ilerlemenin devinen ruhunu oluşturur ve bilimin içeriğine içkin bağlantı ve zorunluk veren biricik ilke odur-, tıpkı sonlunun üzerine dışsal değil ama gerçek yükselişin genel olarak onda yatması gibi” (Hegel, 1996, s. 94).

Devim, hareket tüm bu süreçlerin formudur. Ve bu form diyalektiktir. Fakat bu Durkheim için de söylenebilir mi? Durkheim'ın Kant'tan edindiği diyalektik şüphesiz böyle bir anlam içermediği gibi Durkheim için bilimselliği de söz konusu değildir. Ancak *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*'nda normal ile patolojik arasındaki ilişkiyi belirleyen Durkheim, Kantçı bir sınır çizme çabasından ziyade bu ikisi arasındaki birbirini belirleme gücünü ortaya serme gayretindedir. Nitekim bu, Hegelyen diyalektiğin bir yansımasıdır.

Diyalektik Hegel'in metinlerinde Yaşam'ın hareketini kavramak olarak görülmektedir. “Diyalektik (...) kavramları önlemek ya da kesintiye uğratmak, yerinden etmek ya da yapı-bozuma uğratmak, ama aynı zamanda tekrar harekete geçirmek için vardır” (Jameson, 2016, s. 10). Bu ifade Ricoeur'ün hermeneütüğünün önemli bir adımı olan diyalektik düşünmeyi de özetlemektedir.

“Verstand ya da anlama gücü denen düşünce modunun açığa çıkarılması ve yerine oturtulmasıdır. Zaten gördüğümüz üzere anlama, sağduyuya atfedilen düşüncedir: sıradan ve doğal ampirik düşünce. (...) Ama Kant'ın (sadece inancın uygun düşeceği) metafizik alanlara dair gayri meşru spekülasyonları askıya almak istediği noktada, Hegel açıkça spekülatif düşünce dediği şeyin iddialarını canlandırır, mekânsal düşünce diyebileceğimiz şeyin, dışsallıklar ve nitelikler düşüncesinin çerçevesinde gerçeklik düşüncesini düşünme girişiminin sistemli bir şekilde foyasını meydana çıkarmak ve ifşa etmek ister” (Jameson, 2016, s. 59).

Diyalektik, Hegel için düşünmenin ve somut olanın anlaşılır kılınmasının bir ifadesi iken Kant için bunun tam tersidir. Kant için diyalektik sağduyusal olup sekülatiftir. Oysa Hegel bunun oldukça soyut olduğunu belirtir. Kendi diyalektiğinin Antik dünya ile bağlarını kurarak somut olanın ortaya konulmasına hizmet ettiğini düşünür. Bu bağlamda Durkheim'ın yeni-Kantçı düşünsel bir tarihe sahip olduğu göz önüne alındığında Hegelyen diyalektiği kabul etmeyeceği açıktır. Ancak uygulamış olduğu metodoloji bunun aksini göstermektedir. Çünkü Durkheim somut olanın peşindedir.

Kant ile Hegel'in diyalektiğe yaklaşımı farklı olduğu ve Durkheim'ın yeni-Kantçılığı benimsediği düşünüldüğünde Hegel'den fazla uzaklaşamaz. Metodolojisi Hegel'in diyalektiğinden uzak durmadığının bir yansımasıdır.

“Evet, tin kolektiftir, ama dilin şeyleşmesi, felsefi terim ya da isimlerin kendilerinin pozitiflikleri sebebiyle ona kolektif dememeliyiz; çünkü bunlar tam da daha ilk baştan diyalektiğin yok etmeyi görev bildiği ampirik sağ duyu ideolojisini tadil etmektir” (Jameson, 2016, s. 22).

Jameson, Hegel'in diyalektiğini bir düşünme ediminin ve varlığın kendine geri dönüşlü oluşunun seyr-i sülüğü olarak görme eğilimindedir. Ancak Durkheim ampirik düzeyde olgularla ilgilenmektedir. Bu çerçevede, Hegel'in diyalektiği ontolojik düzeyde ele alınmalıdır. Ancak Hegel için ontoloji ile epistemoloji arasında bir kopukluk da söz konusu değildir. Kavram=Nesne denklemi Hegel'de bu bütünlüğün yansımasıdır. Dolayısıyla bir epistemolog olarak Durkheim'ın bu denklemi bildiği çünkü suç ve ceza ikilemi ya da intiharın nedenlerini keşfi ya da dini inancın temeli olarak ilksel topluluklardaki öncel formlara yönelişi aslında uzlaşma ya da bütünlük denilebilecek şeyin bir ifadesidir. Başka bir bakış açısından ise, örneğin Marx'ın Hegel'in diyalektiğini maddileştirdiği söylenir: Diyalektik materyalizm. Ancak unutulmamalıdır ki Hegel'in diyalektiğinin bir 'deneyim' olarak anlam kazandığıdır. Bu anlamda diyalektik, arzunun doyumunu ve yeniden doyumudur. Ayrıca diyalektik tarihin ve insanlığın arzusunun dilinin deşifre yöntemidir. Bu anlamda Hegelyen diyalektik düşünme ile Durkheimcı olgusal araştırma pratiği örtüşür. Özellikle Durkheim'ın fenomenolojik duruşuna dair kanıtlar bu iddiayı doğrulamaktadır (Tiryakiyan, 2017; Coenen, 2017; Belvedere, 2017). Bu anlamda Durkheim ile Hegel diyalektiğe bakış açısından sadece diyalektiğin Marx'a mal edilmemesi gerektiği konusunda dikkatimizi çekmelidir. Başka bir deyişle Hegel sadece sol düşünürlerle ait olan bir filozof değildir.

Durkheim'da yer alan diyalektik yöntemi görmek için Hegel'in mantığa verdiği önemi belirtmek gerekmektedir. Çünkü onun Mantık'tan anladığı daha klasik düşünce bağlamında olup, önermelerin yapısal işleyişinden ziyade 'var olan olarak varlığın' deviminin uğraklarıdır. Bu çerçevede Hegel düşünme ediminin mantıksal formlarını şu şekilde belirlemiştir: "a) Soyut ya da anlayış-gücüne-kavranabilir yan; b) diyalektik ya da olumsuz olarak akılsal (vernünftige) yan; c) spekülatif ya da olumlu olarak akılsal yan" (Hegel, 1996, s. 91). Bu üç adımlı yaklaşım aslında kısaca diyalektik olarak ifade edilebilir. Birinci form Kantçı pozitif bilimlerin –ampirizmin- alanı olarak görülürken ikinci form metafiziğin alanı olarak yaygın bir şekilde kabul edilir. Lakin Hegel, bunun aksini bilimsel olanın/somut olanın alanını zeminsel bir yer değişimine tabi tutarak ikinci ve üçüncü adıma taşır. Bu anlamda her ne kadar Kantçı bir duruş sergilese de Durkheim'ın olgu ifadesi ile Hegelci somutluk anlayışı örtüşmektedir. Nitekim Kojeve'e (2001) göre de, bu üç özellik Hegel'in diyalektik mantığının ifadesidir. Başka bir deyişle diyalektik mantık bu üç özelliği içerir.

"İnsanın ampirik varoluşunun 'fenomenolojik' betimlenişi, bu varoluşa egemen olan üç temel kategoriyi açığa vurmuştur ve bu kategoriler insansal varoluşu, katıksız doğal varoluştan ayırt eden Bireysellik, Özgürlük ve Tarihsellik kategorileridir. Ve bu betimleme, sözünü ettiğimiz bu kategorilerin, birbirinden ayrılmazcasına dayanışmasını da ortaya koyar (...) İmdi bu üç temel kategorinin dayanışmasını açığa vuran 'fenomenolojik' betimleme, İnsanı, ampirik varoluşunda diyalektik bir varlık olarak sunar bize" (Kojeve, 2001, s. 251).

Hegel için gündelik hayat kendinde diyalektiktir. Durkheim ise bu diyalektik yan üzerine sadece düşünmekle değil; gündelik hayatta bireylerin etkinliklerinin Kavramı olan olguları ampirik bir şekilde incelemektedir.

Sosyolojik Yöntemin Kuralları'nın Hegelyen manada diyalektiği önerdiği söylenemez. Ancak diyalektikten uzak olmadığı da açıkça söylenebilir. Çünkü;

"Hegel'in 'yönteminin', katıksız olarak 'ampirik' ya da 'pozitivist' olduğu söylenebilir: Hegel, Gerçeğe bakmakta ve gördüğünü betimlemektedir; gördüğünden başka hiçbir şeyi betimlememektedir. Başka bir deyişle, Hegel, diyalektik Varlığın ve Gerçeğin duyusal 'deneyimi'ne kendini bırakmakta ve böylelikle, Varlığın ve Gerçeğin 'hareketini', onları betimleyen söylemine aktarmaktadır" (Kojeve, 2001, s. 178).

Kojeve'in de belirttiği gibi Durkheim ile Hegel ampirizme olan yakınlıkları nedeniyle (zeminsel farklılığa rağmen) diyalektik yöntem açısından yaklaşırlar. Hegel'in diyalektiğini Kantçı bir bakış ile 'soyutlama' olarak değerlendirilirse Durkheim böyle bir yaklaşımı önermez. Ancak Hegel diyalektiği somutluk olarak gördüğü için bu diyalektik her iki düşünürü somut ve ampirik olanda birleştirir.

"Ne var ki, Varlık olarak Varlığın ve genel olarak Gerçeğin diyalektik özelliğini keşfetmek için, somut kavramını ciddiye alma ve felsefenin, az çok keyfi soyutlamalar oluşturmak yerine, somut gerçeği betimlemesi gerektiğini hatırlamak yetmiştir Hegel'e. Çünkü, eğer İnsan ve tarihsel dünyası, tıpkı doğal dünya gibi gerçek ve somut olarak varolmuşsa, somut Gerçek ve gerçek olarak var olan Varlığın kendisi, doğal gerçekliğe, ilave olarak bir insansal gerçekliği ve dolayısıyla Olumsuzluğu içeriyor demektir. Ve bildiğimiz gibi bu da, Varlık ve Gerçek diyalektiktir anlamına gelir. (Kojeve, 2001, s. 218).

Bu yorum Hegel ile Durkheim'ı toplumsal ilişkileri yorumlama açısından bir araya getirir. Her ikisi de somut olana odaklanır. *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* (2012) bir somutlaştırma girişimidir.

Durkheim'ın *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*'nda (2012) önerdiği toplumsal olgular üzerinden anlaşılır kılınabilen bir toplum tasavvuru ile Hegel'in varlık ve onun kendini özgür kılması olarak toplum tasavvuru oldukça benzerdir:

“Fenomenoloji'nin Antigone üzerine olan kısmında sahnelediği görülen ilksel karşıtlığında daha ziyade eklemelenmiş bir toplumun belirişi olarak anlaşılması gerektiğidir. Hegel'e göre, örgütlü toplumların belirişinden önceki ilk insan kolektifliklerini sadece 'yalın töz' olarak tahayyül etmeliyiz: Bunların eklemelenmiş bir içeriği henüz yoktur, çünkü içerik ancak farklılaşmanın kendisi tarafından yaratılabilir. Böylece toplumsal gruplar epistemolojik bilinç ya da tek bir bireyin (despot) var olduğu imparatorluk gibi mecazlarda zaten karşımıza çıkan soyut akıl ya da soyut birliğin kolektif muadiline benzer” (Jameson, 2016, s. 99).

Jameson, Hegel'in bir toplumsal örgütlenmenin ancak olumsuzlama ve dolayısıyla diyalektik karşıtlık içinde ortaya çıktığını belirtir. Bu cümleler Durkheim için de fazlasıyla geçerlidir. Nitekim *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*'nın (2012) tavsiyesi olan 'genetik' yol ve bunun en güzel icrası olan *İlksel Biçimler* (2009) bu güzergahta ilerlemektedir. Başka bir deyişle Durkheim, Hegelyen tözü tarihsel oluşumda arayarak Tinsel devimi göstermeye gayret etmektedir.

Durkheim *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*'nda (2012) sosyolojik araştırma pratiğinin yöneldiği toplumsal olguların insan etkinliği ile oluştuğunu kabul eder. Dolayısıyla eylem fikri her iki filozof için merkezi önem kazanır. “İnsan, Hegel'e göre, var olan bir varlık değildir. O, varlığın olumsuzlanmasıdır ve bu anlamda, eylemdir. Hegel 'insanın hakiki varlığının eylem' olduğunu söyler.” (Bumin, 2001, s. 53). Bu örtüşüklükten hareketle Durkheim'ı hareketin sosyoloğu olarak; Hegel'i de filozofu olarak tasvir etmek mümkündür.

“Hegel'e göre, doğa kendisiyle özdeşliktir; insan ise veri olanı, doğuştan getirdiği özellikleriyle kendi doğasını olumsuzlama, değiştirme ve yeniden kurmadır. O halde insanın olumsuzlama gücü, onun dış doğayı ve kendi iç doğasını aşma özelliği, ayırt edici, insan kılıcı özelliğidir.” (Bumin, 2001, s. 55).

İnsan olmak, diyalektiği yaşamda tecrübe etmektir. Hegel için önemli olan diyalektik olup; özbilinçler ve bunların karşılıklı tanışma süreci doğallığında bu sonuca yol açmıştır. Durkheim'e göre de “İnsan dönüştürme, keşfetme bakımından sınırsız bir varlık olarak görünmektedir. Ancak insan, bir anlamda ekler ve yaratır” (Rawls, 2017, s. 271). İnsanın bu dönüştürme kapasitesi ya da becerisi Hegel'in 'olumsuzlama' ile ifade ettiği eylemin kendini aşmaya dönük bir edim olduğu başka bir deyişle verilmiş varlığı (sein) aşmaya dönük bir girişim olduğu düşüncesi Durkheim'in sosyolojisinin göbeğine oturmaktadır.

Diyalektik düşünce Kartezyen düalizmden kurtulmayı sağlar. Ana terimi de uzlaşıcıdır. Hegel, diyalektik yöntem sayesinde nesne-özne geriliminden kurtulur:

“Fail, mavinin 'belirli' bir duyumsanışını, 'genel' olarak mavi rengin bir örneği olarak anlayabilmek zorundadır. Burada üç ayrı 'kuvvet' devrededir: Hegel'in sözleriyle, '1-duyuda, örneğin mavinin belirlenimliliği olarak ve 2- sonra, biçimsel ve ideal olarak diğerlerine isim olarak bağlı, hem onların karşıtı hem de hepsinin renk olmasıyla onlarla özdeş bir kavram olarak ve 3- böylece, basitçe, renk olarak evrensel biçimde olarak.' Hegel'e göre bu üç 'kuvvet', bilinçteki işlevlerine göre duyumsama, imgelem ve bellekle örtüşür” (Pinkard, 2017, s. 167).

Hegel'in diyalektik olarak özne ile nesnenin mutlak tinde birleştiği aslında bir bütün olduğunu belirtir. Dolayısıyla 'nesne=kavram' özdeşliği ile Hegel somut olan ile ilgilenir. Bu özdeşlik Durkheim'da olgu ile kategorilerin örtüşüklüğü olarak karşımıza çıkar. Örneğin Hamelin, birini kurtarmak için nehre atlar ve boğulur. Böylece özgeci intihar kavramı üretilir. Başka bir deyişle Hamelin'in kendini öldürmesi olgusu 'özgeci intihar' kavramının somutlaşmasıdır. Bu konuda Hegel şöyle der: “Mutlak bilinç' olma iddiasını koruyarak hayatını riske atmak yerine teslim olan ve yaşamı seçen, 'öteki için hemen bir bütün olmayan olur, o artık mutlak olarak kendisi için değildir ve ötekinin kölesi haline gelir” (Pinkard, 2017, s. 69). Bu cümle bile Hegel'in diyalektik yönteminin Durkheim'in intihar tiplerinin oluşumundaki

etkisinin kanıtı olarak göstermeye yeterlidir. Nitekim Giddens'in (2013, s. 160) 'Durkheim kendi yönteminin sınırlarının dışına taşmaya yönelmiştir' iddiasının gerekçesi de budur.

Tüm bunlardan hareketle, Durkheim yeni-Kantçılık ile kurmuş olduğu düşünsel bağ nedeniyle diyalektiği küçümser. Ancak Durkheim, Hegel'in diyalektikten ve somut olandan anladığı şeyin sosyolojideki bir icracısıdır. Çünkü Hegel mantıksal bir kayma yaratarak somut ile soyut olanın Kantçı düşünce içindeki yerini değiştirmiştir. Bu anlamda Durkheim, Hegel'in vurgulamaya çalıştığı birçok niteliği yöntemine almıştır ancak bunu Kantçı dil içinde gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*'nın belirttiği kurallar her ne kadar pozitivist bir zeminde ampirizme dayalı ve tümevarımcı bir mantıksal kurguya yerleştirilse de, Durkheim yöntemini icra ederken kavramsal düalizmleri aşmak için zorunlu olarak diyalektik yönetime başvurmuştur. Bu başvurularının arka planında ise Hegel ile olan yakınlığı yatmaktadır.

Sonuç

Durkheim her ne kadar pozitivist tarzda bir metodoloji önerisine girişmiş olsa da, Hegel'in Kantçı epistemolojiye yaptığı müdahaleler konusunda örtüşmektedir. Sonlu ve soyut olan konusundaki görüşleri ile Hegel, Kant'ın öznel idealizminin bir bilgi üretmekten uzak olduğunu belirtir. Antik dünyanın mantığını yani Varlığı yeniden mantığa taşıyan Hegel, kavramın ya da varlığın soyut olmadığını aksine somut bir şekilde tarihte veya toplumda görünür olduğunu dile getirir. Hegel'in Kartezyen düalizmlerden uzak kalmasının ardında böyle bir Hume'cu ampirizmin izleri bulunmaktadır. Özetle Hegel'in bu yönetsel devrimciliğinin Durkheim'in farkında olmadan icra ettiği metodoloji ile uyduğu bu çalışmada ifade edilmiştir. Nitekim Durkheim (2012, s. 11) 'yöntemimizde devrimci bir şey yoktur' ifadesiyle aslında Hegel'in ondan önce bu devrimi yaptığını söylemeye çalışmaktadır. Yine de Durkheim, Hegel'in metodolojik devrimini sosyolojiye taşımıştır.

Makalede uygulanan yöntem uyarınca Durkheim'in metodolojisinde Hegelyen diyalektiğin etkisi ortaya konulmuştur. Bu etkinin varlığı her iki düşünürün temel olarak rasyonalizme yaklaşımlarında görülmüştür. Her ne kadar Durkheim üzerinde Hegel'in dolaylı etkisinden bahsedilebilse de her ikisinin ampirizmi başka bir deyişle somut olana aşırı vurguları onların yönteminin ana çerçevesini çizmiştir. Durkheim'in 'toplumsal olguları şeyler gibi ele alın' kuralı ile Hegel'in "Tin kemiktir" cümlesiyle özetlediği felsefesi her ikisini somut olanda birleştirmektedir.

Durkheim her ne kadar pozitvizmi ve realizmi gündeme taşısa da yöntemine sinmiş olan diyalektik bakış açısının onu idealizme yaklaştırdığı görülmüştür. Bu anlamda her iki düşünür metodolojileri olarak diyalektiği benimsemeleri nedeniyle ontolojik çıkarımları gündemlerine almışlardır. Bu çıkarımlar Hegel'de varlık ya da kavram halinde görülürken Durkheim'da deneyim ya da olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Durkheim tarafından olguların ikiye ayrılması ve maddi olguların 'fikir' ve 'bilinç' ile oluşumu bunu bir yansıması olarak görülmüştür. "Zavallı bir yer solucanı" Durkheim, metodolojisindeki diyalektik yöntem sayesinde *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*'nın klasikleşmesini sağladığı, bu çalışmanın sonuçlarından biridir. Diyalektik yaklaşımı sayesinde Durkheim, kendisi tarafından çizilmiş bir yöntemin sınırları içinde hapsolmaktan kurtulmuştur. Kendi entelektüel tarihinde 'Aufheben' faaliyetini icra etmiştir. Böylece Hegel'in Kant'a dönük sınır çizmenin (sonluluk-sonsuzluk tartışması) mümkün olamayacağı eleştirisinden de sıyrılmıştır. Aksi halde sürekli tipolojiler oluşturan ve bunun tarihte izini süren sıradan bir sosyolog olarak kalırdı. Hegelyen düşüncenin ana terimlerinden olan 'Aufheben' terimi (diyalektik olarak ortadan kaldırılmış ve aynı zamanda korunmuş ve korunarak da yüceltilmiş) Durkheim'in düşüncesini ve bu kitabını özetler niteliktedir. *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* diyalektik olarak ortadan kaldırılmış (metodolojideki yeni yaklaşımlar buna işaret etmektedir) ancak aynı zamanda da korunmuş (tipler oluşturma, tarihsellik) ve yüceltilmiş bir başyapıttır.

Kaynakça

- Alexander, J. (2008). The inner development of Durkheim's Sociological Theory: From Early Writings to Maturity. Jeffrey C. Alexander and Philip Smith (Ed.), Cambridge Companion of Durkheim içinde, Cambridge: Cambridge.
- Alexander, J. (2017). Durkheim'in Sosyolojik Teorisinin İçsel Gelişimi: Erken Dönem Yazılarından Geç Dönem Yazılarına. Bekir Balkız ve Ümit Tatlıcan (Ed.), Emile Durkheim'in Sosyolojisi ve Felsefesi içinde (s. 71-89). İstanbul: Isık.
- Belvedere, C. (2017). Fenomenolojik Sosyolojinin Kurucu Babası Olarak Durkheim. Bekir Balkız ve Ümit Tatlıcan (Ed.), Emile Durkheim'in Sosyolojisi ve Felsefesi içinde (s. 457-480). İstanbul: Isık.
- Berger, A. A. (2015). Durkheim Öldü! Sherlock Holmes Sosyolojik Teoriye Giriyor. Vefa Saygılı Öğütle (Çev.). Ankara: Heretik.
- Besnard, P. (2008). Durkheim's Squares: Types of Social Pathology and Types of Suicide. Jeffrey C. Alexander and Philip Smith (Ed.), Cambridge Companion of Durkheim içinde, Cambridge: Cambridge.
- Bumin, T. (2001). "Hegel", İstanbul: Yapı Kredi.
- Callinicos, A. (2007). Toplum Kuramı: Tarihsel Bir Bakış. Yasemin Tezgiden (Çev.), İstanbul: İletişim.
- Cassirer, E. (2007). Rousseau, Kant, Goethe. Mustafa Tüzel (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Coenen, H. (2017). Durkheim'in Çalışmalarının Fenomenolojik Okumasında Gelişmeler. Bekir Balkız ve Ümit Tatlıcan (Ed.), Emile Durkheim'in Sosyolojisi ve Felsefesi içinde (s. 443-456). İstanbul: Isık
- Collins, R. (2008). The Durkheimian Movement in France and in World Sociology. Jeffrey C. Alexander and Philip Smith (Ed.), Cambridge Companion of Durkheim içinde, Cambridge: Cambridge.
- Durkheim, E. (2017a). Sosyoloji ve Bilimsel Alan. Bekir Balkız ve Ümit Tatlıcan (Ed.), Emile Durkheim'in Sosyolojisi ve Felsefesi içinde (s. 13-24). İstanbul: Isık
- Durkheim, E. ve Fauconnet, P. (2017). Sosyoloji ve Sosyal Bilimler. Bekir Balkız ve Ümit Tatlıcan (Ed.), Emile Durkheim'in Sosyolojisi ve Felsefesi içinde (s. 24-40). İstanbul: Isık
- Durkheim, E. (2015). Sosyoloji ve Felsefe. Merve Elma (Çev.), İstanbul: Pinhan.
- Durkheim, E. (2012). Sosyolojik Yöntemin Kuralları. Cemal Bali Akal (Çev.), Ankara: Dost.
- Durkheim, E. (2009). Dini Hayatın İlk Şekilleri. İzzet Er (Çev.), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Durkheim, E. (2006). Toplumsal İşbölümü. Özer Ozankaya (Çev.), İstanbul: Cem. Durkheim, Emile (2002). İntihar", Özer Ozankaya (Çev.), İstanbul: Cem.
- Fournier, M. (2008). Durkheim's Life and Context: Something New About Durkheim. Jeffrey C. Alexander and Philip Smith (Ed.), Cambridge Companion of Durkheim içinde, Cambridge: Cambridge.
- Gangas, S. (2017). Toplumsal Ahlak ve Mantık Durkheim'ı Hegel Aracılığıyla Yeniden Düşünmek. Bekir Balkız ve Ümit Tatlıcan (Ed.), Emile Durkheim'in Sosyolojisi ve Felsefesi içinde (s. 147-166). İstanbul: Isık
- Giddens, A. (2013). Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları. Ümit Tatlıcan (Çev.). Ankara: Sentez.

- Hegel, G.W. F. (1996). Ana Hatlarla Felsefi Bilimler Ansiklopedisi I: Mantık Bilimi. Aziz Yardımlı (Çev.). İstanbul: İdea.
- Hegel, G. W. F. (2011). Tinin Fenomenolojisi. Aziz Yardımlı (Çev.). İstanbul: İdea.
- Hegel, G., W., F., (2014). Felsefi Propedeutik. Aziz Yardımlı (Çev.). İstanbul: İdea.
- Hegel, G. W. F. (2013). Anahatlarda Tüze Felsefesi ya da Doğal Hak ve Politik Bilim. Aziz Yardımlı (Çev.). İstanbul: İdea.
- Holmwood, J. and Stewart, A. (1993). Explanation and Social Theory. London: MacMillan.
- Hyppolite, Jean (2010). Marx ve Hegel Üzerine Çalışmalar. Doğan Barış Kılınç (Çev.). Ankara: Doğu Batı.
- Jameson, Fredric (2016). Hegel Varyasyonları: Tinin Fenomenolojisi Üzerine. Bülent Doğan (Çev.). İstanbul: İthaki.
- Knapp, Peter (1985). The Question of Hegelian Influence Upon Durkheim's Sociology. Sociological Inquiry, Volume: 55 Issue 1, p.1-15.”
- Knapp; Peter (2017a). Marx, Durkheim ve Weber'de Hegel'in Evrenseli: Sosyolojinin Kökeninde Hegelci Fikirlerin Rolü. Bekir Balkız ve Ümit Tatlıcan (Ed.), Emile Durkheim'in Sosyolojisi ve Felsefesi içinde (s. 111-130). İstanbul: Isık
- Knapp; Peter (2017b). Durkheim'in Sosyolojisi Üzerinde Hegelci Etki Sorunu. Bekir Balkız ve Ümit Tatlıcan (Ed.), Emile Durkheim'in Sosyolojisi ve Felsefesi içinde (s. 133.149). İstanbul: Isık
- Kojeve, Alexandre (2001). Hegel Felsefesine Giriş. Selahattin Hilav (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi.
- Mestrovic, Stjepan (2017). İstem ve Tasarım Olarak Toplumsal Dünya: Schopenhauer'ın Durkheim'in Düşüncesi Üzerindeki Etkisi. Bekir Balkız ve Ümit Tatlıcan (Ed.), Emile Durkheim'in Sosyolojisi ve Felsefesi içinde (s. 371-393). İstanbul: Isık
- Pinkard, Terry (2017). Hegel. Mehmet Barış Albayrak (Çev.). İstanbul: İş Bankası.
- Rawls, A.W. (2017). Durkheim ve Pragmatizm: Çağdaş Bir Tartışma Hakkında Eski Bir Yorum. Bekir Balkız ve Ümit Tatlıcan (Ed.), Emile Durkheim'in Sosyolojisi ve Felsefesi içinde (s. 265--289). İstanbul: Isık
- Rawls, A. W. (1997). Durkheim's Epistemology: The Initial Critique, 1915-1924. *The Sociological Quarterly*, Vol. 38, No. 1 (Winter, 1997), pp. 111-145.
- Rawls, A. W. (1996). Durkheim's Epistemology: The Neglected Argument. *American Journal of Sociology*, Vol. 102, No. 2, pp. 430-482.
- Ricoeur, P. (2006). Yoruma Dair: Freud ve Felsefe. Necmiye Alpay (Çev.). İstanbul: Metis.
- Schmaus, W. (2006). Renouvier and the Method of Hypothesis. *Studies in History and Philosophy of Science*, Vol:38, pp.:132–148.
- Schmaus, W. (2004). Rethinking Durkheim and His Tradition. Cambridge: Cambridge.
- Searle, J. (2005). Toplumsal Gerçekliğin İnşası. Muhittin Macit ve Ferruh Özpilavcı (Çev.). İstanbul: Litera.

Strenski, I. (1989). Durkheim, Hamelin and the "French Hegel, Historical Reflections. Vol. 16, Nos.2 & 3, p.135-170

Tiryakiyan, E. (2017). Varoluşsal Fenomenoloji ve Sosyolojik Gelenek. Bekir Balkız ve Ümit Tatlıcan (Ed.), Emile Durkheim'ın Sosyolojisi ve Felsefesi içinde (s. 421-440). İstanbul: Işık

Varlık, S. (2015). Ricoeur'ün Hermenötiğinde Merkez dışı Özne. Kaygı Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi, Sayı:24, Bahar s:1-18.